

Vara elää

Ikäihmisten kokemuksia köyhyydestä ja oikeudenmukaisuudesta

Riitta Tervämäki

Pro gradu- tutkielma

Sosiaalityö

Jyväskylän yliopisto

Kokkolan Yliopistokeskus

Chydenius

Syksy 2015

TIIVISTELMÄ

Vara elää.

Ikäihmisten kokemuksia köyhyydestä ja oikeudenmukaisuudesta

Riitta Tervämäki

Pro gradu- tutkielma

Sosiaalityö

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO/ Kokkolan yliopistokeskus Chydenius

Ohjaaja: YTL, yliopistonopettaja Helky Koskela, yliopistonlehtori, YTT Kati Turtiainen

Syksy 2015

sivumäärä: 68 sivua

Tämän pro-gradu tutkielman tarkoituksena on tutkia mitä köyhyys merkitsee ikääntyvälle ihmiselle suomalaisessa yhteiskunnassa. Köyhyys on vaiettu aihe ja yleisen oletuksen mukaan ikäihmiset ovat hyvin toimeentulevia ja tyytyväisiä elämäänsä. Ikäihmisten kokemukset köyhyydestä ovat koskettavia ja sen vaikutukset elämään ovat merkittäviä. Köyhyys on sosiaalinen ongelma ja siksi myös ajankohtainen tutkimusaihe erityisesti ikääntyvien keskuudessa, koska globaali väestön ikääntyminen on tosiasia. Suomi on yksi nopeimmin ikääntyvä yhteiskunta myös maailmanlaajuisesti.

Tutkimuksen tavoitteena on tuoda esiin köyhyyden merkitystä ikääntyvän ihmisen arjessa sekä heidän oikeuttaan arvostavaan kohtaamiseen ja palveluun. Tutkimuksen teoria ja analyysi pohjautuvat Martha Nussbaumin (2011) ja Amartya Senin (2009) kehittämään oikeudenmukaisuuden teoriaan. Heidän mukaansa ihmisen elämässä tulisi toteutua erilaiset toimintamahdollisuudet, jotta ihminen voisi saada ja kokea elävänsä hyvän elämän. Yhteiskunnan tulee toimillaan edistää näiden toimintamahdollisuuksien toteutumista. Erityisesti ikääntyvän elämässä tulisi huomioida myös elämänkulun näkökulma.

Tutkimus on fenomenologinen kvalitatiivinen tutkimus, jonka tutkimusaineistona ovat ikäihmisten kirjoittamat kertomukset. Yhteiskuntatieteellisestä arkistosta tilattu aineisto koostuu vuonna 2012 kerätyistä köyhyyssaiheeseen liittyvästä kirjoituskilpailuun osallistuneiden kirjoituksista. Tähän tutkimukseen on otettu aineistosta yli 70-vuotiaiden kirjoittajien kertomukset. Aineistoa on käsitelty sisällönanalyysin avulla etsien kertomuksista köyhyyden ja oikeudenmukaisuuden keskeisiä kokemuksia ja merkityksiä ikäihmisen elämässä.

Köyhyys näyttää olevan merkittävä ongelma myös ikääntyvien keskuudessa. Elämänkululla ja elämän asenteella on vaikutusta siihen kuinka ikääntyvä kokee elämäntilanteensa. Köyhyys vaikuttaa luonnollisesti siihen, miten ikäihminen kykenee hoitamaan talouttaan ja terveyttään. Köyhä ikäihminen säästää välttämättömistä tarpeistaan kuten ruuasta, vaatteista ja lääkkeistä. Ikääntyvä joutuu tekemään valintoja oman terveytensä ja palveluiden osalta. Heikommassa asemassa ovat ne vanhukset, joilla on ohut sosiaalinen tukiverkosto ja joiden vanhuutta varjostaa huono terveys. Saavuttamattomat tavoitteet aiheuttavat katkeruutta ja epäoikeudenmukaisuuden tunteita. Myös oikea-aikaisten ja oikeanlaisten palvelujen ja tuen puuttuminen vaikuttaa ikääntyvän kokemukseen oikeudenmukaisuudesta. Tutkimuksen tulokset vastaavat aiempaa tutkimusta aiheesta. Tutkimuksen tuloksia voidaan käyttää erityisesti vanhussosiaalityön tukena.

Tutkimukseni asiasanat ovat: vanhuus, köyhyys, elämänkulku, oikeudenmukaisuus.

Sisällys

1 JOHDANTO	4
2 VANHUUDESTA JA ELÄMÄNKULUSTA	6
2.1 Vanhuuden määrittelyä.....	6
2.2 Elämänkulku-kokonaisvaltainen tapa tarkastella elämää.....	8
3 ERILAISSA TAPOJISSA KÖYHYHDEN MÄÄRITTELYSTÄ.....	10
3.1 Köyhyydskeskustelusta ja vanhusten asemasta.....	11
3.2 Subjektiiivinen ja objektiivinen köyhyys vanhuksen näkökulmasta.....	13
3.3 Hyvinvointivaltion vastuu vanhusten köyhyden torjumisessa	13
4 OIKEUDENMUKAISUUDEN KÄSITTEESTÄ	16
4.1 Erilaisia selityksiä oikeudenmukaisuudesta	16
4.2 Toimintamahdollisuudet oikeudenmukaisuuden perusedellytyksenä	18
5 AIKAISEMPIA TUTKIMUKSIA VANHUUSIÄN KÖYHYDESTÄ	20
6 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSKYSYMYKSET.....	24
7 TUTKIMUKSEN KULKU	26
7.1 Tutkimusaineisto	26
7.2 Tutkimusmenetelmä	27
8 IKÄIHMIEN KOKEMUKSIA KÖYHYDESTÄ.....	31
8.1 Toimintamahdollisuudet köyhyden ja sen vaikutusten kuvaajana	31
8.2 Yhteenveto köyhyden vaikutuksista ja kokemuksesta ikäihmisen arkeen.....	37
9 IKÄIHMIEN OMAKOHTAISIA KOKEMUKSIA OIKEUDENMUKAISUUDESTA.....	42
9.1 On helpompi unohtaa heikompi, kun ei ole kontaktia.....	42
9.2 Yhteenveto oikeudenmukaisuuden ja epäoikeudenmukaisuuden kokemuksesta ikäihmisen elämässä.....	46
10 KÖYHYHDEN MERKITYS IKÄÄNTYVÄN ARJESSA.....	49
10.1 Köyhänä olen syntynyt; köyhänä kuolen	49
10.2 Puute ja nälkä vanhuudessa	51
10.3 Selviytymistä tukevat asiat vanhuudessa.....	54
10.4 Arvon mekin ansaitsemme.....	56
11 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	58
11.1 Tutkimuksen luotettavuus ja tutkimusetiikka.....	60
11.2 Jatkotutkimusaiheet.....	61
12 LÄHTEET.....	63

1 JOHDANTO

Olen pohtinut ikäihmisten taloudellista toimeentuloa sekä usein omassa työssäni vanhus-sosiaalityössä törmännyt siihen, kuinka pienillä tuloilla ikäihmisten on tultava toimeen. Köyhyys ja sosiaalinen syrjäytyminen ovat moniulotteisia ilmiöitä ja myös ikäihmisten elämässä luultavasti totta. Köyhyys on kuitenkin vaiettu ja arka aihe, eikä sitä tuoda keskusteluissa kovin mielellään esiin. Erityisesti pelkkää kansaneläkettä saavat ikäihmiset ovat pienituloisia ja myös pariskunnat, joista toinen tai molemmat käyttävät paljon julkisia palveluja, ovat usein taloudellisesti vaikeuksissa.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on etsiä erilaisia vaihtoehtoisia selitysmalleja siitä, kuinka vanhusten köyhyyttä sosiaalisena ilmiönä ja omakohtaisena kokemuksena voidaan selittää ja kuvata. Tarkastelunäkökulmani köyhyyteen on sekä yksilöllinen että yhteiskunnallinen. On helposti ymmärrettävissä, että sosiaaliset ongelmat kietoutuvat usein yhteen eikä sitä, mikä on syy tai seuraus jostakin, ole aina mahdollista erottaa. Joskus ihmisen elämässä ongelmat muodostavat kehän ja vankilan, josta ihminen ei pääse ulos ilman ulkopuolista apua. Tämän kaltaiset tilanteet ovat mielestäni sosiaalityön ydintä. Siksi vanhuksen köyhyyden kokemusta on mielenkiintoista tutkia juuri subjektiivisena ilmiönä. Onko köyhyys este kunnallisuuden ja arvostuksen kokemiselle ikäihmisen elämässä omassa yhteiskunnassamme?

Tutkimukseni tausta tukeutuu Amartya Senin (1980) ja Martha Nussbaumin (1992) käsitykseen oikeudenmukaisuudesta. Pyrin huomioimaan oikeudenmukaisuuden erityisesti ikäihmisen oikeutena saada yhteiskunnan apua ja palveluja niitä tarvitessaan. Etsin aineistosta myös vastauksia siihen, kokevatko ikäihmiset elämäntilanteensa oikeudenmukaiseksi taloudellisesta niukkuudesta huolimatta. Teoriaosuudessa esittelen erilaisia käsityksiä vanheneemisesta ja elämänkulusta sekä pyrin korostamaan köyhyyden erityispiirteitä sosiaalisena ongelmana juuri vanhuudessa. Esittelen tutkimuksen taustaksi lisäksi kansainvälistä köyhyyskeskustelua ja tutkimusta aiheesta.

Marja Vaaramaan, Pasi Moisio ja Sakari Karvosen (2010) tutkimuksen mukaan köyhyys näyttää Suomessa 1990-luvulta jatkuneen kehityksen mukaan laajana ongelmana. Väestön suhteellinen köyhyysaste on 13 prosenttia. Lapsiköyhyys ja erityisesti yksinasuvien yli 80-vuotiaiden naisten köyhyys on lisääntynyt. Elämänlaatu koetaan heikoksi jopa lähes kolmasosassa kotitalouksista, joista toinen ryhmä on 18–23-vuotiaita nuoria aikuisia ja toinen ryhmä ikääntyviä naisia. Vähäosaisten asema ei näyttäisi Vaaramaan tutkimuksen valossa parantuneen viime vuosina, sillä hyvinvointierot ovat kasvaneet edelleen ja kiulu yhteiskunnan eri ryhmien välillä on syventynyt. Hyvinvointierojen kasvu vaikuttaa epäsuotuisasti sekä talouteen että luottamukseen yhteiskuntaa kohtaan kerrannaisvaikutusten kautta. Siksi olisi tärkeää puuttua ongelmiin, jotka lisäävät köyhyyden syntymistä.

Tässä tutkimuksessa näkökulmana ovat vanhusten omat kokemukset siitä, miten köyhyys vaikuttaa heidän elämäänsä, itsetuntoon, sosiaalisen arvostuksen kokemiseen, omiin vaikutusmahdollisuuksiin, valintoihin, osallistumiseen ja onnellisuuteen. Onko köyhyys loukku ikäihmisen elämässä, vai onko sillä lopultakaan niin suurta merkitystä kuin ulkopuolinen voi sille antaa aineellisesti katsoen? Kansainvälisissä tutkimuksissa tuloilla mitatun köyhyyden ja ihmisen oman kokemuksen välillä on havaittu olevan ristiriita (Linnanvirta 2014, 29). Vanhukset kokevat toimeentulonsa harvoin huonoksi, vaikka todellisuudessa heidän tulonsa alittavat köyhyysrajan. Tähän kokemukseen esittävät Ilkka Haapola, Antti Karisto ja Marjaana Seppänen tutkimuksessaan (2011) syyksi vanhusten elämänkulkua ja – asennetta sekä vähään tyytymistä. (Haapola ym. 2011, 275.)

Tutkimukseni on laadullinen eli kvalitatiivinen tutkimus, jonka tutkimusaineistona on vuonna 2012 "Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä" kirjoituskilpailun kautta kerätyistä teksteistä yli 70-vuotiaiden tarinat. Kirjoittajat ovat eri puolilta Suomea ja edustavat monipuolisesti eri yhteiskuntaluokkia. Näiden kirjoitusten avulla tutkin vanhuuden köyhyyden kokemusta painottaen oikeudenmukaisuuden ja toimintamahdollisuuksien (*Central Capabilities*) näkökulmaa Martha Nussbaumin (2011) teoriaa mukaillen. Etsin vastauksia tutkimusongelmaan tutkimuskysymyksieni kautta kysymällä minkälaisia vaikutuksia köyhyydellä on vanhuksen arkeen ja miten vanhukset kokevat oikeudenmukaisuuden toteutuvan elämänvaiheessa, jossa tällä hetkellä ovat?

2 VANHUUDESTA JA ELÄMÄNKULUSTA

Tässä luvussa esittelen tutkimuksen taustaksi käsityksiä vanhenemisestä ja elämänkulusta. Vanhuudessa erotetaan uusia ikäkausia; puhutaan kolmannesta, neljännestä ja jopa viiden-
nestä iästä. Käsitteellä kolmasikä korostetaan vanhenevan ihmisen aktiivisuutta ja voimava-
roja, kun taas ihmiselämän viimeinen vaihe, neljäsikä, kuvataan usein ankeana ja surulli-
sena. (Valokivi 2013, 147.) Ihmisen elämän ajallisesti viimeiseen vaiheeseen voi kuulua li-
sääntyvää ulkopuolisen avun ja palveluiden tarvetta, jota ikäihminen ei kuitenkaan halua,
voi tai kykene vastaanottamaan. Usein myös taloudellinen tilanne saattaa estää ikääntyvää
vastaanottamasta palvelua, vaikka kokisi sitä tarvitsevansa.

2.1 Vanhuuden määrittelyä

Verbi vanheta ymmärretään synonyymiksi verbille ikääntyä, tulla täyteen ikään tai korkeaan
ikään. Sanat vanhuus, vanhus ja vanheneminen saatetaan kokea epäkohteliaana ja niiden ti-
lalla suositaan sanoja ikääntynyt ja tulla korkeaan ikään, iäkkääksi. Vanhuus käsitteeseen
liitetään usein myös muita mielikuvia, kuten raihnaisuus, toisista riippuvuus sekä fyysisen
toimintakyvyn heikkeneminen. Ikääntyneellä väestöllä tarkoitetaan vanhuuseläkkeeseen oi-
keuttavassa iässä olevia ja iäkäs henkilö käsitteenä ymmärretään kuvaavan henkilöä, jonka
fyysinen, kognitiivinen, psyykinen tai sosiaalinen toimintakyky on heikentynyt korkean iän
myötä alkaneiden ja lisääntyneiden sairauksien tai korkeaan ikään liittyvän rappeutumisen
johdosta. (Vanhuspalvelulaki 980/ 2012.)

Yhteiskunta rajaa normeillaan vanhuuden alkamaan kronologisen iän perusteella. Vanhuus-
eläkkeeseen oikeutus syntyy 65-vuotiaana, mutta itse vanhuus koetaan kuitenkin alkavan
sitä myöhemmin. Hyvä vanheneminen ja vanhuus edellyttävät tasapainoa fyysisen-, psyyk-
kisen- ja sosiaalisen kokemuksen tasolla. Vanhuudesta syntyvää viisautta Marja Saarenhei-
mon (2003) mukaan on kohdata elämän tapahtumat juuri omaan elämään kuuluvina, sekä
löytää tasapaino eletyn elämän ja omien tavoitteiden välillä vailla epätoivoa ja katkeruutta.
Kun ihminen kykenee hyväksymään oman elämänsä, ei kuolemakaan ole kuin luonnollinen
päättös elämälle. (Saarenheimo 2003, 22–23.) Kehityspsykologi Erik. H. Eriksson (1959) se-

littää vanhenemista psykososiaalisen kehityksen mallin avulla, joka kattaa koko ihmisen elämän syntymästä kuolemaan. Hän erottaa ihmisen elämässä kahdeksan eri vaihetta, joista jokaisella elämänkaaren vaiheella on oma kehitystehtävänsä. Kehityshaasteen onnistunut saavuttaminen tukee seuraavan vaiheen toteutumista ja vahvistaa ihmisen voimavaroja. Erikson näkee vanhuuden ihmisen elämänkaaren viimeisenä kehitysvaiheena, jonka tavoitteena on ihmisen oman minuuden eheytyminen eli integraatio. Elämästä irtautuminen voimien heiketessä antaa tilaa olennaiseen keskittymiseen ja ihmisen viimeisen vaiheen hedelmiä ovat uskollisuus, rakkaus, huolenpito ja viisaus. (Dunderfelt 2011, 181, 234.)

Jyrki Jyrkämän (2013) mukaan vanhus ei elä yhteiskunnassa yksin omassa maailmassa, vaan osittain hänen vanhenemiseensa liittyvät muutokset ovat osa laajempaa yhteiskunnallista muutosta. Muuttuvat elämäntilanteet tuovat haasteita vanhenevan ihmisen elämään arjesta selviytymisessä. Jyrkämä (2013) määrittelee yksilön toimijuuden vanhuudessa näin:

”Inhimillisenä olentona ihmiset rakentavat elämänsä ja ikääntymistään tehden valintojaan ja ratkaisujaan tunnistuen ja pohtien kulloisessakin tilanteessa itselleen parhaita mahdollisia vaihtoehtoja. Ihminen pohtii, reflektoi, elämäänsä ja tilannettaan -mennyttä, nykyisyyttä ja tulevaa - arvioi ja harkitsee mahdollisuuksiaan, vaihtoehtojaan, valintojaan ja niiden seurauksia.”

(Jyrkämä 2013, 422.)

Ikäihmiset ovat yksi väestön osa, jonka määrä kasvaa tulevaisuudessa, koska ikääntyminen kehittyneiden maiden ilmiönä on tosiasia. Tästä näkökulmasta katsottuna myös köyhyys, joka yhtenä ikäihmisten sosiaalisena ongelmana koskettaa yhä suurempaa joukkoa kansalaisia ja on siksi tärkeä tutkimuksellinen kohde. Ikääntyvien joukko ei ole homogeeninen, vaan myös siinä joukossa on sekä suurituloisia että niitä, joiden varat häidin tuskin riittävät elämiseen. Vanhuus on myös pidempi ajanjakso kuin ennen, koska eliniänodote nousee ja ihmiset elävät pidempään. Moni vanhus kärsii eläketulojen vähyydestä ja jatkuvasta huolesta tulojen riittävyydestä. Myös vanhukselle kuuluvien tukien ja etuuksien hakeminen tuottaa vaikeuksia ja raha-asoiden hoitamisessa on taitamattomuutta. Lisäksi turvaton vanhus on otollinen kohde taloudelliselle hyväksikäytölle ja kaltoinkohtelulle. On hyvin todennäköistä, että ikäihmisten vaikutus yhteiskunnassa lisääntyy sekä palveluiden tarvitsemisen että kuluttamisen näkökulmasta. Tulevaisuudessa niiden määrä, jotka ovat saaneet työeläkettä kasvaa,

mutta silti on niitä, joiden työvuodet ovat jääneet vajaiksi syystä tai toisesta ja juuri heidän tilanteensa voi olla haastava. (Haapola ym. 2011, 276.)

2.2 Elämäkulkukokonaisvaltainen tapa tarkastella elämää

Tässä tutkimuksessa tarkastelen elämäkulkua siitä näkökulmasta, miten se on vaikuttanut ikäihmisen kokemukseen köyhyydestä ja oikeudenmukaisuudesta. Elämäntapahtumat ja yhteiskunnallinen aika sekä kehitys ovat voineet vaikuttaa siihen, miten ihmisen tarpeet ovat tulleet toteutettua, ja millaiset mahdollisuudet ihmisellä on ollut rakentaa ja varautua elämän viimeisiin vuosiin. Elämäkokemus on antanut voimaa kohdata haasteet ja opettanut ehkä tyytymään myös pienempiin taloudellisiin resursseihin. Esimerkiksi Sirpa Andersson (2007) kuvaa elämäkulkua seuraavasti: ”*Elämäkulkua on historiallisten tapahtumien sekä henkilökohtaisten ratkaisujen ja mahdollisuuksien vuorovaikutusta.*” Ihmisen elämänvaiheet ovat riippuvaisia arjen valinnoista, käytännöistä, tavoista ja aina riippuvaisia eletävän ajan kulttuurista ja historiallisesta kehityskulusta. (Andersson 2007, 58–59; Saarenheimo, Pietilä, Maununaho, Tiihonen & Pohjalainen 2014, 44.)

Vanhukset eivät toimi elämäntilanteissa sattumanvaraisesti, vaan vanheneminen voidaan nähdä elämäntilanteiden jatkumona sekä aikaan että paikkoihin liittyneinä. Ikääntyvä ihminen arvioi elämäänsä itselle merkityksellisten asioiden, päämäärien ja arvojen perusteella. (Andersson, 2012, 4.) Näin ajatellen on helpompi ymmärtää ja arvioida mitä ikäihminen tuntee, osaa, kykenee ja haluaa ja miten hän toimii, sekä tukea häntä hänen valinnoissaan. Myös Erikssonin (1958) käsityksen mukaan ihmisen elämäkulkua ohjaavat tapahtumat ovat ihmisen yksilöllisen kehityksen, sekä yhteiskunnan kulttuurin tulosta. Vanhuudesta syntyvää viisautta on kohdata elämän tapahtumat juuri omaan elämään kuuluvina, sekä löytää tasapaino eletyn elämän ja omien tavoitteiden välillä vailla epätoivoa ja katkeruutta. (Dunderfelt 2011, 181, 234; Saarenheimo 2003, 22–23).

Edelleen Saarenheimo ym. (2014) toteavat, että vanhan ihmisen elämässä elämäkulkua on keskeinen käsite, jolla usein viitataan sarjaan ikäsidonnoisia siirtymiä, ja jotka kietoutuvat tiiviisti yhteen sosiaalisten rakenteiden ja historiallisen kehityskulkujen kanssa. Elämäkulkua ajattelun mukaan ikääntyminen ja inhimillinen kehitys nähdään elämänmittaisina tapah-

tumina, johon aikaisemmillä elämänvaiheilla ja elämään kuuluvilla valinnoilla on seurauksensa myöhemmässä elämässä. Tästä samasta asiasta on yhteneväinen ajatus myös Jyrkämän (2008) käsitteellä toimijuus, jonka perusoletuksen mukaan ihminen ei ole vain passiivinen olosuhteiden uhri, vaan subjekti, jolla on mahdollisuus omien valintojen kautta rakentaa omaa elämäänsä. Elämisen paikat, historialliset tapahtumat ja sosiaaliset muutokset muovaavat ihmisten kokemuksia, perhesuhteita ja myös maailmankuvaa. Yksilö on aina riippuvainen siitä ajasta, missä elää. Elämänsä elämään vaikuttaa myös ajoitus, missä vaiheessa ihmisen elämää tapahtumat sattuvat. Ihmiset ovat myös vuorovaikutuksessa keskenään ja yksittäisten elämänsä elämisen riippuvuus suhteessa perheeseen ja muihin ihmissuhteisiin muovaavat elämäntilanteita. (Saarenheimo ym. 2014, 44–45; Jyrkämä 2008, 190–203.)

Laura Carstensenin (1991) muotoilema sosiaalisen valinnan teoria nostaa myös esiin vanhuksen toimijuuden ja osallisuuden. Vanhenemiseen liittyy luonnollisesti elämästä irtautumisen tunne toimintakyyn heiketessä, mutta ihmisen perustava halu tehdä valintoja oman elämänsä suhteen säilyy. Carstensenin mukaan ajan rajallisuus johtaa emotionaalisesti toimintaan, jonka tavoitteena on löytää suhteita ja niitä asioita, jotka palkitsevat. Vanhus haluaa olla oman itsensä ja ympäristönsä tarkkailijana ja suunnata vähenevät voimavaransa ensisijaisesti vuorovaikutukseen ja niihin asioihin, jotka tuottavat hänelle mielihyvää. (MrocZek, Spiro, Griffin & Neupert 2006, 111–112.) Vanhuksen elämäntapa ei välttämättä ole yleisesti hyväksyttävää. Vanha ihminen voi leimautua seniiliksi, kykenemättömäksi huolehtimaan itsestään ja omalaatuisiksi jo pelkän elämäntapansa vuoksi. Taloudellinen ahdinko leimaa ihmistä myös vanhana ja saattaa aiheuttaa tarpeetonta puuttumista vanhuksen itsemääräämisoikeuteen. Andersson (2007) toteaa tutkimuksensa pohdinnassa, että vanhuksat pyrkivät säilyttämään omat aikaisemmin omaksumansa ajatusmallit ja elämäntavat siitä huolimatta, että ikääntyminen tuo muutoksia heidän elämäänsä. Heidän pyrkimyksensä on tasapainon säilyttämiseksi turvata jatkuvuus, vaikka se ulkopuolisesta tuntuisikin mahdottomalta. Suuret muutokset heikentävät vanhuksen toimintakykyä ja voimavaroja. Tästä syystä Anderssonin tutkimustulosten mukaan olisi tärkeää turvata vanhuksen entinen elämä samantapaisena niin pitkään kuin mahdollista. (Andersson 2007, 223.)

3 ERILAISSA TAPOJA KÖYHYHDEN MÄÄRITTELYSTÄ

Tässä luvussa etsin erilaisia määritelmiä köyhyydestä ja asetan ne osaksi tutkimukseni kehystä. Samalla etsin merkityksiä sille, mitä köyhyys juuri vanhuudessa tarkoittaa. Yhteiskunnassa vallalla olevat arvot ja asenteet vaikuttavat sosiaalisten ilmiöiden, kuten köyhyden, kokemiseen. Tarkastelen myös hyvinvointivaltion lähtökohtana olevan universaalia tukea heikommassa asemassa olevien auttamiseksi. Köyhyys ymmärretään usein huono-osaisuudeksi, puutteeksi ja kurjuudeksi. Köyhyyttä voidaan määritellä esimerkiksi absoluuttisena ja suhteellisen köyhyyttenä. Absoluuttinen köyhyys uhkaa ihmisen fyysisistä hyvinvointia, ruuan, juoman ja suojan puutteena. Suhteellinen köyhyys määritellään resurssien puutteeksi, jonka johdosta ihminen ei voi elää yhteiskunnassa yleisesti vallalla olevalla tavalla. (Roivainen, Heinonen & Ylinen 2011, 9.)

Absoluuttinen köyhyys aiheuttaa uhkaa yksilön terveydelle ja fyysiseen toimintakykyyn. Absoluuttisen köyhyden mittaamisessa köyhyden mittarina käytetään vähimmäismäärärahaa, jolla ihmisten perustarpeet pitäisi saada turvattua. Absoluuttisen köyhyden korjaamiseen tarvitaan riittävät asumisolosuhteet, riittävä ravinto ja vaatetus. Tästä näkökulmasta katsottuna voidaan ajatella, että leipäjonot voisivat olla yksi esimerkki vanhusten absoluuttisesta köyhyydestä Suomessa. Aliravitsemusta, nälkää ja kaikenlaista puutetta välttämättömistä tarvikkeista esiintyy kuitenkin lähinnä vain kehitysmaissa ja kriisialueilla. (Kangas & Ritakallio 2005, 28.)

Köyhyyttä voidaan määritellä myös suhteellisen köyhyyttenä, joka usein liitetään teollistuneisiin valtioihin. Jo Adam Smith totesi aikanaan, että ihmisen elämään kuuluvat välttämättömyydet, joita ilman kunniallinen ihminen ei voi ilman häpeän tunnetta näyttäytyä toisten keskuudessa. Smith ei tässä tarkoittanut pelkästään aineellisia tavaroita, mutta lisäksi ihmisten kuhunkin aikaan ja kulttuuriin liittyviä hyödykkeitä. (Smith 1981, 867- 870; Kangas & Ritakallio 2005, 30.) Myös Pasi Moisio (2008) määrittelee suhteellisen köyhyden yksilön näkökulmasta tilanteeksi, jossa ihminen ei taloudellisten resurssien puuttuessa kykene osallistumaan yhteiskunnassa tavanomaisena pidettyyn elämäntapaan, eikä saavuttamaan yleistä odotettua minimielintasoaa. (Moisio 2008, 256.) Tosin sanoen suhteellinen köyhyys edustaa väestön omaa kokemusta köyhyydestä ja toimeentulovaikeuksista. Suhteelliseen köyhyyteen

liittyvät yksilön omien resurssien lisäksi sosiaaliset näkökohdat. (Roivainen ym. 2011, 9.) Edelleen Matti Heikkilä (1990) kuvaa suhteellisen köyhyden käsitettä suhteessa ihmisen toimintakykyyn. Köyhyys estää ihmistä hankkimasta mukavuuksia ja sellaisia elämänolosuhteita, joita kussakin ajassa pidetään tavanomaisina. Tämä voi johtaa sosiaalisen toimintakyvyn heikkenemiseen. Suhteellisen köyhyden poistamisessa on otettava huomioon sekä fyysisen että sosiaalisen toimintakyvyn tukeminen.

Köyhyys on myös laaja yhteiskuntapoliittinen kysymys ja siksi sosiaalityössä yksi ydinkysymyksistä. Köyhyyttä voidaan mitata myös vähimmäistoimeentulolla, jolla ihmisen katsotaan tulevan toimeen. Kuitenkin on osoittautunut ongelmalliseksi määritellä tietty köyhyysraja, jonka mukaan kaikki sen alle jäävät luokitellaan köyhiksi. Arkiajattelussa köyhyys mitataan erityisesti aineellisena puutteena, mutta rajanvetäminen aineellisten ja muiden hyvinvointiin vaikuttavien asioiden välillä on haastavaa. (Saari 2005, 11.) Myös hyvinvointiyhteiskunnassa köyhyys voi saada absoluuttisen köyhyiden muotoja, jos se pakottaa ihmisen esimerkiksi niukkaan tai yksipuoliseen ravintoon. Hyvinvointivaltiossa kaikilla ihmisillä tulisi olla tasavertaiset mahdollisuudet sekä fyysisten että henkisten perustarpeiden tyydyttämiseen.

3.1 Köyhyyskeskustelusta ja vanhusten asemasta

Euroopan komission mukaan (1984) köyhyyttä voidaan määritellä seuraavasti: ” *Köyhyys viittaa niihin henkilöihin, perheisiin ja ihmisryhmiin, joiden kulttuuriset ja sosiaaliset resurssit ovat niin rajoitetut, että ne estävät heidät osallistumasta siihen elämäntapaan, jota heidän kotimaassaan pidetään hyväksyttävänä*”. Köyhiksi voidaan nimetä henkilö, jolta nämä resurssit puuttuvat. Euroopan 2020-strategian visiona köyhyiden ja syrjäytymisen ehkäisemiseksi on älykäs, kestävä ja osallistava kasvu. Sosiaalisen osallisuuden vahvistamista korostetaan kaikilla sektoreilla esimerkiksi terveydenhuollon, asumisen ja peruspalveluiden osalta. Lisäksi korostetaan näyttöön perustuvaa sosiaalipolitiikan kehittämistä. (Euroopan komissio 2015.)

Suomalaisessa yhteiskunnassa köyhyys on noussut yhteiskunnalliseen keskusteluun uudelleen 1990-luvun laman jälkeen. 1900-luvun köyhäin hoito on saanut nykyaikaisempia muotoja samalla kun 1980-luvulla vaikuttanutta hyvinvointipolitiikkaa on rapautettu. Poliittisin keinoin on pyritty tukemaan köyhyysrajan (= alle 60 prosenttia suomalaisten keskitulosta) alla olevia kansalaisia. Näitä keinoja ovat esimerkiksi sosiaalinen luototus, kuntouttava työtoiminta, erilaiset köyhyyspaketit, toimeentulotukijärjestelmä, pienituloisia vanhuksiakin koskettava takuueläke. Laman aikana vallinnut luottamus olemassa oleviin sosiaaliturvajärjestelmiin säilyi, sillä toimeentuloerot ja köyhyysaste pysyivät ennallaan koko 1990-luvun. (Kuivalainen, Airio, Hiilamo & Niemelä 2005, 63.) 2000-luvulla eläkeläisten ja vanhusväestön toimeentulovaikkeudet kuitenkin lisääntyivät, vaikka vanhusväestön suhteellinen tulotaso on noussut. Tämä selittyy sillä, että eläkeläisten joukkoon on tullut korkeampituloisia eläkeläisiä, mutta toisaalta erityisesti ryhmään kuuluvien kaikista vanhimpien tulot ovat pienentyneet. (Haapola ym. 2011, 286–287.)

Tämän hetken suomalaisessa yhteiskunnassa pohditaan sosiaaliturvan rahoitus pohjaa ja työllisyyden ongelmia. Suomi, kuuluessaan kansainvälisiin liittoutumiin kuten EU:hun, on myös omalta osaltaan osa Eurooppalaista köyhyyspolitiikkaa. Euroopan Unioni on nostanut köyhyyden ja syrjäytymisen asialistoille ja haluaa näin vaikuttaa jäsenvaltioiden sosiaalipolitiikan tasoon ja laatuun. EU:ssa on pyrkimys Euroopan yhteisen, sosiaalisen mallin luomiseen, jossa talous-, työllisyys- ja sosiaalipolitiikat tukevat toisiaan. (Saari 2005, 121.)

Yksi pohjoismaisen hyvinvointivaltion periaatteista on ollut, että se turvaa erityisesti pienituloisten ja huono-osaisten sosiaalipoliittiset intressit. Suomessa ei ole virallista köyhyysrajaa, joka määritteli ihmisen köyhäksi. Suomessa käytetäänkin mieluummin käsitteitä pienituloisuus, taloudellinen huono-osaisuus, toimeentulo-ongelmat ja syrjäytyminen. (Roivainen ym. 2011, 9.) Osallisuus koko väestölle tarkoitetuista palveluista voi taata laadukkaat palvelut ja leimaamattoman toimeentuloturvan. (Julkunen 2008, 177.) Olli Kangas ja Antti Ritakallio (2005) vertailevat artikkelissaan sosiaalidemokraattisen ja angloamerikkalaista lähestymistapaa köyhyteen. Heidän tulkintansa on, että sosiaalidemokraattisessa lähestymistavassa huomio kiinnitetään resursseihin ja eriarvoisuuteen, tämä johtaa näkemykseen siitä, että kaikille täytyy antaa lähtökohtaisesti samat oikeudet. Englantilaisen perinteen maissa

ollaan kiinnostuneita pysyvistä lopputuloksesta, jolloin tavoitteena on köyhyyden poistaminen ja minimitoimeentulon turvaaminen. (Kangas & Ritakallio 2005, 31.)

3.2 Subjektiiivinen ja objektiivinen köyhyys vanhuksen näkökulmasta

Subjektiiivinen eli omakohtainen näkökulma määrittää köyhiksi ne vanhukset, jotka oman kokemuksensa mukaisesti kokevat itsensä köyhäksi ja määrittävät toimeentulonsa niukaksi. Subjektiiivisen näkökulman mukaan ottaminen tuottaa tietoa köyhyydestä vanhusten omista kokemuksista ja köyhyyden vaikutuksista arkeen. Objektiivinen tarkastelu tarkoittaa yleisesti ulkoapäin katsomista. Objektiivinen köyhyys vanhuksen näkökulmasta määrittyy asiantuntijoiden asettamien ulkoisten kriteerien, esimerkiksi tulotason ja elämisen tason mukaisena. (Kangas & Ritakallio 2005, 47–48; Haapola ym. 2011, 281.) Mielestäni molempien näkökulmien huomioon ottaminen on tärkeää, jotta käsitystä vanhusten köyhyydestä sekä yksilöllisenä kokemuksena että sosiaalisena ilmiönä, voidaan tutkia. Tässä tutkimuksessa tulen erityisesti painottamaan vanhuksen subjektiivista kokemusta köyhyydestä

Vanhuksen köyhyyden mittaaminen on haastavaa, sillä mitattavina kohteina voidaan pitää objektiivisten tai subjektiivisten kokemuksen lisäksi myös vanhuksen omia voimavaroja ja resursseja. Köyhyyden mittarina voidaan käyttää henkilön tai kotitalouden käytettävissä olevia resursseja, esimerkiksi tuloja ja omaisuutta. On myös mahdollista tarkastella tutkittavien elinoloja ja koettua köyhyyttä, jolloin kyselyn vastaajilta voidaan tiedustella muun muassa kulutukseen, koettuun hyvinvointiin, taloudelliseen tilanteeseen, toimeentuloon, toimeentulotuki asiakuuteen, tavaroiden omistamiseen, syrjäytymiseen ja osallistumiseen liittyviä kysymyksiä. Tutkimustulokseen vaikuttaa se, millainen näkökulma tutkimuksessa painottuu. Kuva köyhyydestä laajenee ja muuntuu käytettävien mittareiden ja köyhyysrajojen mukaan. (Linnavirta 2014, 25; Haapola ym. 2011, 277).

3.3 Hyvinvointivaltion vastuu vanhusten köyhyyden torjumisessa

Pohjoismaisessa hyvinvointivaltioteoriassa julkinen vastuu yhteiskunnan heikommassa olevien auttamisesta on nähty universaalisenä, tasa-arvoisena sosiaalisen oikeudenmukaisu-

den ja sosiaalisten oikeuksien kannalta. Sosiaalipolitiikka jakaa riskejä ja myös turvaa ihmiselämän jatkuvuutta, mikä tekee myös vanhusten hoivasta yhteisen asian. Hyvinvointi on tärkeä arvo ja köyhyyden poistaminen tai sen lieventäminen ovat merkittävä osa sitä. (Haapola ym. 2011, 277.) Muuttuvassa yhteiskunnassa keskustelu hyvinvointivastuun jakautumisesta julkisen vallan, yksilöiden, perheiden sekä muiden toimijoiden, kuten järjestöjen ja yritysten kanssa, on lisääntynyt. Joissakin tapauksissa julkiselle vallalle kuuluvia tehtäviä on siirretty sopimuksin yrityksille ja järjestöille. (Julkunen 2008, 146).

Raija Julkunen (2008) korostaa, että vastuukeskustelu on monitahoinen ilmiö, joka sisältää globaalin ulottuvuuden, ekologisen kestävyysongelmat ja sukupolvien suhteet, hyvinvoinnin rahoituspainet, oikeellisuuden ja oikeudenmukaisuuden sekä uuden julkisjohtamisen (NPM, New Public Management). Vanhusten palveluissa tämä on erityisesti esillä. Myös Suomessa on siirrytty monituottajamalliin, jossa palvelut tuotetaan julkisen ja yksityisen toimijan kanssa yhteistyössä. Vanhuksen vastuu kuluttajana ja palvelujenostajana korostuu. Kuitenkaan kaikilla vanhuksilla ei ole taloudellisia, fyysisiä eikä ehkä kognitiivisia mahdollisuuksia toimia näillä markkinoilla. (Van Aershot & Valokivi 2011, 252.) Vanhusten hoidossa korostetaan perheiden vastuuta ja etsitään markkinoilta ostettavia edullisempia palvelumuotoja. Samoin myös vanhusten toimeentuloriskeihin ja -vaikeuksiin kehoitetaan varautumaan jo ennakolta ostettavin vakuutuksin tai apua ja tukea edellytetään myös perheiltä entistä enemmän.

Manner-Euroopassa sosiaalivakuutuksen ja sosiaaliturvan välillä on pohjoismaista sosiaalipolitiikkaa selvempi raja ja riskeihin varautuminen perustuu enemmän sosiaalivakuutusten ottamiseen. Vanhusten asema manner-Euroopassa perustuu perheen sisäiseen dynamiikkaan, jossa naisten rooli hoivan antajana on suuri ja perheiden vastuu ikääntyvistä on perinteisesti ollut vahvempi. Naisten ansiotyön lisääntyminen on muuttamassa tilannetta koko Euroopassa. Hyvinvointivaltion ideana Julkunen (2008) mukailee Zygmunt Baumanin ajatusta, jonka mukaan yhteiskunnan tehtävä on huolehtia ja tarjota säällinen olemassaolo kaikille myös niille, jotka eivät kykene maksamaan vakuutusmaksuja tai veroja. (Julkunen 2008, 151.)

Heikki Hiilamo ja Juho Saari (2010) näkevät manner-Eurooppalaisen kehityksen suunnan myös suomalaisessa sosiaalipolitiikassa. Suomalaisen köyhyyspolitiikan jakoperiaatteeseen kuuluu tulonsiirtojen jakaminen tarveharkintaisesti, ei yksinomaan vain kaikkein heikoimassa asemassa oleville. Hiilamo ja Saari väittävät, että suomalaiset eivät halua enää maksaa tulonsiirtoja ja maksuja, jos heillä ei ole mahdollista saada oikeutta käyttää etuuksia tai palveluja. Tämä vastavuoroisuuden periaate on vahvempi kuin köyhän oikeus saada oikeutus parempaa palveluun ja etuuksiin. (Hiilamo & Saari 2010, 21.) Tätä ajatusta voi yleistää siten, että esimerkiksi taloudellisissa vaikeuksissa olevalla vanhuksella ei olisi sen suurempaa oikeutta saada riittävää tukea ja palvelua, koska hän ei ole kyennyt itse kerryttämään sosiaaliturvaansa.

Suomessa köyhyys ikääntyvien sosiaalisena ongelmana on kasvanut nopeammin kuin muissa Pohjoismaissa. Suomessa myös tuloerojen kasvu on OECD maista nopeinta. Yli 65-vuotiaista yksinasuvista jopa neljännes elää köyhyysrajan alapuolella. Pienituloisimpia kaikista yli 60-vuotiaista ovat 85 vuotta täyttäneet naiset. (Van Aerschot & Valokivi 2011, 254.) Myös Silva Tedre (2008) kyseenalaistaa tutkimuksia, joiden mukaan suomalaiset eläkeläiset eivät juurikaan kärsisi taloudellisesti. Hän korostaa, että usein tutkimusjoukosta puuttuvat kotona asuvat, hankalasti lähestyttävät, toimintakyvyn heikkenemisestä kärsivät ja esimerkiksi dementoituneet henkilöt. Tedre muistuttaa myös tutkimusmenetelmistä ja vanhusten tutkimukseen soveltuvien erityismenetelmien käyttämisestä. Hän korostaa edellä mainittujen asioiden vaikutusta tutkimustuloksiin. (Tedre 2008, 185.)

4 OIKEUDENMUKAISUUDEN KÄSITTEESTÄ

Tässä luvussa tarkastelen vanhan ihmisen elämää oikeudenmukaisuuden käsitteen valossa. Oikeudenmukaisuuden tarkastelun lähtökohtana on Martha Nussbaumin teoria toimintamahdollisuuksista. Tarkastelen myöhemmin analyysissä tarkemmin toimintamahdollisuuksien toteutumista vanhuksen elämässä. Oikeudenmukaisuudella voidaan tarkoittaa vanhuksen oikeutta päättää itse omista asioistaan, tehdä valintoja ja saada tukea ja apua elämässään niin halutessaan. Jokaisella ihmisellä tulisi olla elämänvaiheestaan huolimatta yhtäläiset oikeudet elää täysipainoista elämää. Silva Tedren (2008) mukaan on vanhuksen oikeus saada huolehtivia ihmisiä ympärilleen sekä riittävästi toimivia, oikeanlaisia, oikea-aikaisia ja myös taloudellisia palveluja. Jotta oikeudenmukainen kohtelu voisi toteutua, tulee vanhuksella olla riittävästi suojaavia tekijöitä, että hän joko yksin, tai toisen kanssa voisi kyetä huolehtimaan itsestään. (Tedre 2008, 201.)

4.1 Erilaisia selityksiä oikeudenmukaisuudesta

John Rawlsin teorit oikeudenmukaisuudesta sivuavat keskustelua köyhyydestä myös vanhuksen osalta. Hän korostaa yhteiskunnallisten erojen kaventamista ja puhuu vapausoikeuksista. Rawlsin mukaan yhteiskunnan on tarjottava kaikille jäsenilleen mahdollisuudet rationaaliseen autonomiaan, jotta he voivat asettaa elämälleen päämäärät ja ottaa toimistaan ja päämääristään täyden vastuun. (Rawls 1993, 72; Kangas & Ritakallio 2005, 32.) John Rawlsin (1993) ajatusten mukaan valtion ensisijaisena tehtävänä on jakaa vapauksia ja taloudellisia resursseja niin, että ihmiset voivat vapaasti valita ja toteuttaa valitsemiaan elämäntilanteita. Rawls korostaa eroperiaatteen mukaisesti, että sosiaalinen eriarvoisuus tulee hoitaa yhteiskunnassa siten, että suhteellisesti suurin hyöty kohdistuu vähäosaisille. (Rawls 1993, 72; Niemi 2008, 87.) Näiden ajatusten välillä on hieman ristiriitaa, sillä toisaalta ihmiselle tulisi taata mahdollisuus vapaasti vaikuttaa ja tehdä valintoja ja toisaalta rajata tulonsiirtoja.

Elina Palolan ja Vappu Karjalaisen (2011) mukaan oikeudenmukaisuus ja turvallisuus yhteiskunnassa eivät tarkoita enää yksinomaan heikoimpien ja haavoittuneimpien suojelemista, vaan tulevaisuuteen suuntautumista ja investointia, sekä yksilön vastuuta ja ihmisten

asenteiden muokkaamista. Käsitteiden aktiivisuus, osallisuus, kumppanuus ja valinnanvapaus takana ovat ajatus uudenlaisen hyvinvointipolitiikan ja sosiaalipolitiikan luomisesta. (Palola & Karjalainen 2011, 306.) Näin ollen yhteiskunnan tehtävänä olisi suunnitella vanhustenpalveluja ja -tukimuotoja tulevaisuutta varten niin, että toimeentulon ja selviytymisen mahdollisuudet arjen elämästä olisivat mahdollisia.

Rawlsin teoria ei ota riittävästi huomioon niitä, joiden toimintakyky on heikentynyt siinä määrin, että vastuunottamista omista päämääristä ei voida täysin odottaa, mikä on tämän tutkimuksen kannalta oleellista. Siksi tarkastelen oikeudenmukaisuutta myös Amartya Senin ja Martha Nussbaumin teorioista käsin. Amartya Sen (1980) lisää Rawlsin oikeudenmukaisuus teoriaan oikeuden yksilöllisiin päämääriin huomioiden hyödykkeiden ja resurssien arvon suhteessa ihmisen objektiivisiin mahdollisuuksiin, luonnonympäristöön ja yksilöllisiin kykyihin. Senin hyvinvointiteoria sulkee sisälleen myös ihmisen hyvinvoinnin kokonaisuuden, elinolot ja toiminnot, joista hyvinvointi koostuu. Sen (1980) korostaa, että ihmisellä tulisi olla mahdollisuus valita vapaasti ja toteuttaa oman hyvän elämänsä kannalta keskeisiä ja arvokkaita asioita. Sen luettelee hyvinvoinnin kannalta keskeisiksi toiminnoiksi ravinnon, hyvän terveyden, itsekunnioituksen ja mahdollisuuden osallistua yhteisön toimintaa. (Sen 1980, 367–368.)

Martha Nussbaum (1992) yhtyy Senin käsitykseen siitä, että ihmisen hyvä elämä koostuu perustavaa laatua kyvyistä ja toiminnoista, jotka Nussbaum nimeää universaaleiksi osatekijöiksi. Sekä Sen että Nussbaum korostavat teorioidensa avoimuutta, yksilöllisyyttä ja muutettavuutta kuhunkin kulttuuriin sopivaksi. (Niemi 2008, 134.) Sen (2009) peräänkuuluttaa oikeudenmukaisuutta sekä erilaisten ryhmien ja yksilöiden kokonaisvaltaista ymmärtämistä. Hänen mukaansa ihmisen taloudelliset resurssit määrittävät sitä, kuinka hän kykenee toimimaan markkinoilla, mutta inhimillinen toiminta ja mahdollisuudet määrittävät sen, kuinka hän voi vapaasti tehdä valintoja elämässään. Yhteiskunnassa voidaan hyödyn jakaminen järjestää niin, että kaikki osapuolet hyötyvät siitä. (Sen 2009, 165; Björklund & Sarlio-Siirtola 2010, 39.) Toimintamahdollisuuksien teorian valossa valintojen merkitys vanhuudessa osoittautuu merkitykselliseksi. Vanheneva ihminen haluaa säilyttää oman elämänhallintansa, päättää niistä palveluista joita haluaa vastaanottaa, päättää siitä missä haluaa asua ja

millä tavalla haluaa elää elämänsä loppuvaiheen. Jotta vanhus tuntisi olevansa osallinen omassa elämässään ja yhteiskunnassa, tulisi hänen valintojaan kunnioittaa.

4.2 Toimintamahdollisuudet oikeudenmukaisuuden perusedellytyksenä

Martha Nussbaumin (2007) mukaan oikeudenmukaisuus ei perustu vain jaettavaan, vaan jakajiin itseensä. Hän pitää inhimillisten perustarpeiden tyydyttämistä oikeudenmukaisuuden lähtökohdiana. Nussbaum korostaa, että ihmisen arvokkuus ei riipu siitä, kuinka hän pystyy itse tyydyttämään perustarpeensa. Ihminen on arvokas, vaikka hänellä ei olisi mahdollisuutta saavuttaa sitä kaikkea aineellista hyvää, jonka ajatellaan olevan riittävää. (Nussbaum 2007, 159–160.) Jotta elämä olisi elämisen arvoista, ihmisen elämässä tulee olla mahdollisuus toteuttaa tiettyjä tarpeita, joita Nussbaum nimittää toimintamahdollisuuksiksi. Puhuessaan ihmisen toimintamahdollisuuksista Nussbaum (2011) käyttää englanninkielistä käsitettä *capabilities approach*. Hän käyttää monikkomuotoa (*capabilities*) kuvatessaan ihmiselämän moninaisuutta ja elämän eri tapahtumia. Nussbaumin mukaan keskeisimmät toimintamahdollisuudet ovat niitä, jotka ihminen tarvitsee elämisen arvoiseen elämään. Nussbaum ymmärtää elämisen arvoiseksi elämän, joka perustuu ihmisarvoon. Hän korostaa ihmisen mahdollisuutta olla oman elämänsä asiantuntija ja mahdollisuutta tehdä itsenäisiä valintoja. Toimintamahdollisuudet muotoutuvat yksilön omista lähtökohdista käsin ja niihin vaikuttaa myös yhteiskunnallinen ympäristö. (Nussbaum 2011, 18.)

Nussbaum nimeää kymmenen erilaista mahdollisuutta, jotka suomeksi käännettynä tarkoittavat seuraavia asioita kuten elämä, terveys, ruumiillinen koskemattomuus, aistit, mielikuvitus ja ajattelu, tunteet, itsenäinen päättely, osallisuus, muut lajit (joilla hän tarkoittaa eläimiä ja luontoa), leikki ja oman ympäristön kontrolli. Hän korostaa, että toimintamahdollisuuksien lista on sitoutumaton mihinkään aatteeseen tai poliittiseen ideologiaan ja sovellettavissa eri kulttuureihin, mutta se on avain sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toteutumisen tarkasteluun yhteiskunnassa. (Nussbaum 2011, 78–81.)

Toimintamahdollisuuksien lista käsittelee seuraavia asioita koko ihmiselämän alueelta:

1. *Elämä*. Jokaisella ihmisellä tulisi olla mahdollisuus elää normaalimittainen elämisen arvoinen elämä

2. *Terveys*. Jokaisella tulisi olla mahdollisuus hyvän terveyden säilyttämiseen, lisääntymiseen, ravintoon ja suojaan.
3. *Ruumiillinen koskemattomuus*. Jokaisella ihmisellä tulisi olla mahdollisuus liikkumiseen paikasta toiseen ilman pelkoa väkivallasta (esimerkiksi seksuaalinen tai perheväkivalta).
4. *Aistit, mielikuvitus ja ajattelu*. Jokaisella ihmisellä tulisi olla mahdollisuus käyttää aistejaan ja kehittää niitä koulutuksen avulla. Ihmisen pitäisi saada kuulla, nähdä, maistaa, tuntea, ajatella ja järkeillä sekä ilmaista poliittisia, taiteellisia ja uskonnollisia näkemyksiään. Tähän kuuluu myös mahdollisuus miellyttäviin kokemuksiin ja tarpeettoman kivun välttäminen.
5. *Tunteet*. Jokaisella tulisi olla mahdollisuus osoittaa tunteitaan ihmisiä ja asioita kohtaan, kiintyä, rakastaa, surra, ikävöidä, olla kiitollinen ja myös vihainen. Erityisesti lapsen tunnemaailman kehitystä ei saa muokata pelon ja huolien kautta.
6. *Itsenäinen päättely*. Jokaisella tulisi olla mahdollisuus muodosta oma käsityksensä hyvästä ja pahasta ja elää sen mukaisesti. Tässä hän tarkoittaa myös uskonnon – ja omantunnonvapautta.
7. *Osallisuus*. Jokaisella tulisi olla mahdollisuus olla ja elää sosiaalisessa vuorovaikutuksessa yksin tai toisten kanssa. Ihmisellä tulisi olla myös mahdollisuus elää osallisena yhteisössä, jossa hän voi kokea kunnioitusta ja tasa-arvoista kohtelua riippumatta rodusta, sukupuolesta, seksuaalisesta suuntautumisesta, etnisistä seikoista, kastista, uskonnosta tai yhteiskuntaluokasta.
8. *Muut lajit*. Jokaisella tulisi olla mahdollisuus saada olla niin halutessaan yhteydessä luontoon; kasveihin ja eläimiin.
9. *Leikki*. Jokaisella tulisi olla mahdollisuus, nauruun, leikkiin ja virkistäytymiseen.
10. *Oman ympäristön kontrolli*. Jokaisella tulisi olla demokraattinen mahdollisuus osallistua poliittiseen päätöksentekoon. Jokaisella tulisi myös olla mahdollisuus työhön ja työyhteisöön sekä materiaaliseen omistamiseen. (Nussbaum 2011, 33–34.)

Nussbaumin mukaan valtion on turvattava näiden oikeuksien toteutumisen mahdollisuudet ihmiselle ja tukea näiden edellytysten toteutumista rakeenteellisin keinoin. Yhteiskunnan onnistumista voidaan arvioida sen perusteella kuinka heikompaan asemaan joutuneiden asema on turvattu. (Nussbaum 2011, 33–34; Björklund & Sarlio-Siirtola, 2010,41.)

5 AIKAISEMPIA TUTKIMUKSIA VANHUUSIÄN KÖYHYDESTÄ

Köyhyystutkimusta on tehty laajasti, mutta tässä tarkastelen tutkimuksia, jotka koskettavat erityisesti juuri ikäihmisten köyhyyttä. Oman tutkimukseni kannalta kiinnostavimpia näkökulmia ovat vanhusten kokemukset köyhyydestä ja sen mahdolliset vaikutukset arkeen, myös elämäntulon vaikutus toimeentulon niukkuuteen on kiinnostava näkökulma. Lisäksi valitsin mukaan yhden tutkimuksen, jossa käsiteltiin ihmisten käsityksiä köyhyiden syistä. Hain tutkimuksia Melinda- kirjastotietokannasta ja internetin kautta asiasanapareilla: ikääntyvä/vanhus ja köyhyys sekä older/old people and poverty. Suomalaista kirjallisuutta ja tutkimusta köyhyydestä ovat kirjoittaneet laajasti esimerkiksi Juho Saari, Heikki Hiilamo, Antti Ritakallio ja Pauli Niemelä, mutta 2000-luvulla on tutkittu erityisesti myös vanhusten taloudellista asemaa yhteiskunnassa. Tässä tutkimuksessa olen tarkastellut erityisesti Heli Valokiven, Marja Vaaramaan, Marjaana Seppäsen, Ilkka Haapolan, Antti Kariston ja Satu Ylisen tutkimuksia. Kansainväliset tutkimukset löytyivät keskeisten lähteiden lähdeluetteloista ja asiasana haun kautta. Seuraavaksi esittelen tutkimuksia, jotka liittyvät oman tutkimukseni näkökulmaan ikääntyvien köyhyydestä.

Arjen tutkimus on kehittynyt kiinnostavaksi teemaksi, koska yhteiskunnan muuttuminen enemmän yksityiseksi on tehnyt ihmisten arjesta salaperäisen. Andersson (2007) kuvaa suomalaisen ikätutkimuksen kehittymistä 1980-luvulta yhteiskunnan ongelmista lähtevää kohti 2000-luvun ihmisen subjektiivisen arkielämän elämäntavan tutkimusta. On haluttu tutkia kuinka arvot ja valinnat vaikuttavat elämäntulkun ja mitkä tekijät muodostuvat vanhenevan ihmisen voimavaroiksi, jotta arjesta selviydytään fyysisen kunnan heikentymisestä huolimatta. (Andersson 2007, 58–59.)

Anna-Maria Isola, Elina Turunen, Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen ja Heikki Hiilamo (2015) tutkivat suomalaisten kokemuksia köyhyydestä ja selviytymisestä. Aineistona tutkimuksessa oli 2006 ja 2012 kerätty aineisto suomalaisten kertomuksia siitä, kuinka he kokevat toimeentulovaikkeudet elämässään. Tässä tutkimuksessa oli käytetty samaa aineistoa kuin omassa tutkimuksessani. Tosin tutkimusjoukkona olivat kaikki 2006 kirjoituskilpailuun osallistuneet eri ikäryhmät sekä lisäksi 2012 seuranta aineisto. Tutkimuksessa oli mielen-

kiintoisesti vertailtu sitä, mitä kuluneiden vuosien aikana oli tapahtunut. Isolan ym. tutkimuksen mukaan köyhän ikääntyneen ihmisen tulevaisuudentoiveita leimaa toivottomuus. Usko paremmasta tulevaisuudesta on hiipunut ja ajatukset ja unelmat suuntautuvat kohti vapauttavaa kuolemaa. Osalla toiveet ja unelmat heijastuvat uniin tai mielikuvituksellisiin toiveisiin jostain ihmeestä. Surullisinta ihmisen elämässä on tilanne, jossa unelmat ovat kadonneet ja mahdollisuudetkin alkavat hävitä. (Isola, Turunen, Hänninen & Hiilamo 2015, 9.)

Marja Vaarama, Pasi Moisio ja Sakari Karvonen (2010) ovat myös tutkineet suomalaisten hyvinvointia. Heidän tutkimuksensa perustuu THL (Terveysten ja hyvinvoinninlaitoksen) keräämään tilastoaineistoon. Heidän mukaansa köyhyys ja syrjäytyminen ovat yhteydessä väestön terveyteen ja sairastavuuteen, mikä on mielenkiintoinen näkökulma myös ikääntyvän ihmisen näkökulmasta. Heidän tutkimustulostensa mukaan suomalaisten hyvinvointi ja terveys ovat kohentuneet, mutta samaan aikaan eriarvoisuus eri väestöryhmien kesken on kasvanut. Hyvinvoinnille tärkeitä osa-alueita ovat hyvä terveys, toimivat sosiaaliset verkostot, psyykinen hyvinvointi ja riittävä toimeentulo kaikissa ikäryhmissä. Vaarama ym. (2010) toteavat, että ikääntyvän hyvinvointi on kulttuurista riippuvainen sekä subjektiivinen että objektiivinen kokonaisuus. Tässä tutkimuksessa ilmeni, että yli 80-vuotiailla elämän laadussa korostuvat hieman erilaiset asiat kuin muilla ikäryhmillä, kuten päivittäiset toimintakyvyn ongelmat, riippuvuus muiden avusta, saadun avun koettu riittävyys ja tarkoituksenmukaisuus, kyky selviytyä kognitiota vaativista asioista ja turvattomuuden tunne. (Vaarama, Luoma, Siljander & Meriläinen 2010, 150–151.)

Myös Powell M. Lawton (1991) näkee ikääntyvän hyvinvoinnin muodostuvan fyysisen hyvinvoinnin ja terveyden lisäksi, psyykkisestä hyvinvoinnista, sosiaalisista suhteista sekä yksilön kykyjen ja taitojen yhteensopivuudesta ympäristön vaatimusten kanssa. Lawton sisällyttää näin ikääntyvän hyvinvointiin myös yhteiskunnallisen ulottuvuuden. Yhteiskunnan järjestämä palvelu ja tuki, liikenneyhteydet, vapaa-ajan toiminta, terveys- ja sosiaalipalvelujen saavutettavuus ja niiden tarkoituksenmukaisuus ikäihmisen näkökulmasta, lisäävät ikääntyvän hyvinvointia. Lawton korostaa, että mitä enemmän ikääntyvän toimintakyvyssä on puutteita, sitä enemmän hän tarvitsee ympäristön tukea selviytymiseen. (Lawton 1991, 3–27.)

Satu Ylinen (2011) on tutkinut vanhuusköyhyyttä käyttäen aineistona sekä kansainvälistä kirjallisuuskatsausta että suomalaista haastatteluaineistoa. Hän viittaa tutkimuksensa kirjallisuussosiassa kansainvälisiin tutkimuksiin, joiden mukaan vanhuusköyhyys näyttäytyy monitahoisena ilmiönä. Hänen tutkimuksensa mukaan vanhuusköyhyys Suomessa kasautuu erityisesti yksinasuviin naisiin. Samankaltaisia tuloksia on saatu myös kansainvälisissä tutkimuksissa. Ikääntyvän köyhyysriskiin vaikuttavat lisääntynyt hoivan tarve, omaishoitajuus ja leskeys. Ylinen viittaa (2008) tutkimuksiin, joiden mukaan yhteisönäkökulmasta katsottuna ikääntyvän köyhyysriskiä lisää kuuluminen kansallisiin vähemmistöihin, kuten maahanmuuttajiin ja muihin etnisiin ryhmiin. (Ylinen 2011, 59–60.)

Haastatteluaineiston perusteella Ylinen (2011) toteaa, että vanhuusköyhyys on olennaisesti yhteydessä ihmisen elämänkulkuun. Hän jaottelee tutkimuksessaan vanhukset sinnittelijöiksi, luopujiksi ja itsensä laiminlyöjiksi. Ylisen tutkimuksessa iäkäs sinnittelijä kuvataan henkilöksi, joka kokee terveytensä sairauksista huolimatta hyväksi. Hän osallistuu eläkeläisten yhteisiin retkiin mielellään ja nauttii ystävien seurasta. Hän on auttavainen ja huolehtii itsestään ja hyvinvoinnistaan sekä ottaa vastaan yhteiskunnan tarjoamaa apua. Tästä kaikesta huolimatta sinnittelijä kokee toisinaan itsensä yksinäiseksi. Luopuja sen sijaan kokee, että kaikki hänen rahansa kuluvat asumiseen ja välttämättömiin menoihin kuten lääkkeisiin ja ruokaan. Hän saattaa kokea katkeruutta siitä, että köyhyys rajoittaa hänen elämänsä eikä hän voi osallistua niin kuin haluaisi. Luopuja kokee yhteiskunnan palvelut huonoina tai riittämättöminä. Luopujan asennetta elämään saattaa leimata toivottomuus ja epätoivo. Kolmanneksi tyypiksi tässä tutkimuksessa kuvataan itsensä laiminlyöjät. Osittain elämänkulun tapahtumat ja persoonalliset ominaisuudet tekevät ihmisestä itsensä laiminlyöjän. Hän kokee suurta yksinäisyyttä eristäytyen koko maailmasta. Ylinen näkee eristäytymisen takana olevan osittain taloudelliset huolet, mutta myös jaksamattomuuden. Tässä tilanteessa elävä vanhus kokee ahdistusta ja masennusta eikä luota ympäriltä annettavaan apuun. Vanhukset, jotka kokevat elämässään tämän kaltaisia asioita, kuuluvat riskiryhmään ja heidän asiansa ovat kaikista huonoimmin. Myös heidän uskonsa paremmasta tulevaisuudesta on horjunut. Yhteenvetona todetaan, että vanhuusköyhyys on yksi osa tämän päivän köyhyyttä. Vanhuusköyhyys on yhä asia, josta ei haluta puhua kenellekään eikä taloudellista apua haluta hakea, vaikka sitä tarvittaisiin. (Ylinen 2011, 70–72.)

Kansalaisten käsityksiä siitä, mistä köyhyys heidän elämässään johtuu, ovat tutkineet Wim Van Oorschot ja Loek Halman (2000). Tutkimus toteutettiin kahdessakymmenessä eri maassa. Tutkimuksen mukaan kansalaiset kokivat Manner-Euroopassa ja Pohjoismaissa, että yhteiskunnalliset syyt olivat merkittävimmissä roolissa köyhyyden syntymisessä, eivät niinkään yksilön omat resurssit. Tämä käsitys poikkesi jonkin verran eri maissa riippuen sosiaaliturvasta ja työllisyydestä. Esimerkiksi Anglo-amerikkalaisissa maissa, joissa hyvinvointiin liittyvät palvelut ovat eriytyneimpiä ja niukempia, köyhyyden syyt koettiin enemmän moraalisenä yksilöstä johtuvina asioina. Van Oorschot ja Halman erottavat mielenkiintoisesti tutkimuksessaan köyhyyden syistä yksilöllisen ja sosiaalisen selityksen. Molempiin kokonaisuuksiin liittyy myös kohtalon elementti. Yksilöllinen kohtalo liittyy ihmisen omaan elämään liittyviin tapahtumiin ja sosiaalinen kohtalo yhteiskunnan sosiaalisiin prosesseihin. (Oorschot & Halman 2000, 11, 7.)

Asghar Zaidi (2010) on tutkinut vanhusköyhyyden riskiä EU maissa. Hänen tutkimusaineistonsa on koottu 27 maasta vuonna 2008. Hän tuo tutkimuksessaan esiin kuinka työura on vaikuttanut eläkekertymään ja siten aiheuttanut kasvavaa riskiä vanhusköyhyyteen. Euroopan maista Latvian, Kyproksen ja Viron vanhukset ovat kaikista suurimmassa köyhyysriskissä. Suomi sijoittuu tässä tilastossa keskivaiheille, mutta heikommin kuin muut pohjoismaat kuten esimerkiksi Ruotsi. Parhain tilanne ikääntyvien tulevaisuuden osalta on esimerkiksi Unkarissa, Luxemburgissa, Ranskassa ja Saksassa. Zaidi (2010) esittää, että matalimmissa köyhyysriskin maissa eläkejärjestelmä ja laaja sosiaaliturva ennaltaehkäisevät vanhuksen riskiä joutua taloudellisesti vaikeuksiin. (Zaidi 2010, 2-6.)

6 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSKYSYMYKSET

Tämän tutkimuksen tavoitteena on saada kuva ikäihmisen köyhyiden kokemuksista ja vaikutuksesta arkeen Suomessa. Tutkimuksen avulla voidaan kehittää sosiaalipolitiikkaa, kun yksittäisiäkin ilmiöitä tarkastellaan suhteessa laajempaan kehykseen. Tutkimuksen, teorian ja politiikan suhde on merkittävä erityisesti sosiaalityön tutkimuksessa. Tutkimalla interventioita yksittäisellä henkilökohtaisella tasolla voidaan kuvata eroa käytännön elämän ja auttamismenetelmien sekä hyvinvointipolitiikan välillä. Sosiaalityön tutkimus voi siis olla rakenteellista ja poliittista tai yksilön hyvinvoinnin tutkimusta, joka keskittyy yksilöllisiin kysymyksiin. (Orme & Briar-Lawson 2010, 49–50).

Tässä tutkimuksessa tutkimustehtävä keskittyy ikäihmisten köyhyiden tutkimiseen. Köyhyys on sosiaalityössä ydinkysymyksiä ja myös hyvinvointipolitiikan keskeisiä elementtejä. Köyhyys on aina subjektiivinen asia ja vaikuttaa yksilön, olipa hän sitten nuori tai vanha, elämään ja arkeen. Saaren (2005) mukaan erityisesti länsimaissa köyhyys on muuttunut suhteelliseksi ilmiöksi, jossa köyhyyttä arvioidaan vallitsevan elintason ja ihmisten odotuksien välillä. Hän vertaa suhteellisen köyhyiden merkitystä vauraissa maissa yhtä vaurioittavaksi sosiaaliselle toimintakyvylle kuin köyhyiden aiheuttamat fyysiset esteet kehitysmaissa. (Saari 2005, 13.) Taloudellinen ahdinko aiheuttaa ongelmia edellä esitettyjen tutkimuksien valossa vanhuksen elämässä monilla osa-alueilla. Siitä syystä nojautun tässä tutkimuksessa myös vahvasti Amartya Senin ja Martha Nussbaumin kehittämään teoriaan oikeudenmukaisuudesta, koska korostan myös ikäihmisten arvoa yhteiskunnassa. Jokaisella ihmisellä on jakamaton ihmisarvo ja myös oikeus arvostuksen saamiseen muilta. Nämä oikeudet on taattu erilaisten kansalais- tai perusoikeuksien muodossa, joista ehkä YK:n ihmisoikeuksien julistus on merkittävin esimerkki. Sosiaali- ja terveysalalla ihmisarvon käsitteeseen on liitetty huoli tiettyjen ihmisryhmien, kuten esimerkiksi juuri vanhusten ja pitkäaikaissairaiden, asemasta palvelujärjestelmässä. Sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten vastuuna on ottaa huomioon ihmiset kokonaisuutena ja huomioida heidät ihmispersoonina, joilla on itsemääräämisoikeus omissa asioissaan eikä vain yksittäisinä ongelmatapauksina. (Niemi 2008, 129.)

Tässä tutkimuksessa haluan nostaa esiin myös vanhenevan ihmisen oikeuden osallistua ja saada kokea oikeudenmukaisuuden tunteita elämässään. Vanhan ihmisen elämässä ihmisarvoisen elämän merkitys ja kunnioittaminen korostuvat. Vanhuuteen liittyy usein sairautta, yksinäisyyttä ja toimintakyvyn puutetta. Kuitenkin myös vanhuudessa ihmisellä tulisi olla mahdollisuus vaikuttaa omaan elämäänsä ja oikeus saada tukea ja apua sitä tarvitessaan. Vanhusten köyhyys on vaiettu ja heikosti tiedostettu asia. Tehtyjen tutkimusten ja tilastojen valossa suomalaiset ikäihmiset eivät erotu keskivertotarkastelussakovin huonosti toimeentulevina väestöosana, vaikka pienituloisia vanhustalouksia onkin paljon. Tilastokeskuksen (2011) tulonjakotilaston mukaan erityisesti yli 75-vuotiaat, yksinasuvat naiset ovat vaarassa joutua köyhyysloukkuun. Omassa tutkimuksessani haluan tutkimuskysymysten avulla tutkia kuinka juuri tämä ikäryhmä yli 70-vuotiaat, kokevat köyhyyden omassa elämässään.

Näitä asioita tutkin seuraavien tutkimuskysymysten avulla:

1. Miten vanhus itse määrittelee köyhyyttä ja miten köyhyys näkyy vanhuksen arjessa?
2. Miten oikeudenmukaisena vanhus kokee elämäntilanteensa ja tulevaisuuden?

Oikeudenmukaisuus ikäihmisen elämässä tarkoittaa mielestäni sitä, että ihminen kokee saavansa elää sellaista elämää ja sellaisissa olosuhteissa kuin itse haluaa. Oikeudenmukaisuus tarkoittaa myös mahdollisuutta tukeen ja apuun, kun ikäihminen kokee sitä tarvitsevansa. Yhteiskunnan taholta on oikeudenmukaista jakaa palveluja niin, että kaikilla ikäihmisillä on niihin yhtäläiset oikeudet. Oikeudenmukainen kohtelu edellyttää ikäihmisten kunnioitusta ja arvostusta myös ympäristön taholta.

7 TUTKIMUKSEN KULKU

Tässä luvussa esittelen tutkimuksen aineiston ja analyysimenetelmän. Tutkimuksen luotavuutta sekä eettistä näkökulmaa tarkastelen luvussa 11.

7.1 Tutkimusaineisto

Tämän tutkimuksen aineisto muodostuu 19 ikäihmisen kirjoittamasta tarinasta. Kirjoittajat ovat yli 70-vuotiaita, heistä kaksi oli miehiä ja 17 naisia. Tässä tutkimuksessa analysoin ikäihmisten kirjoituksia käyttäen analyysiyksikkönä aineisto-otteita yksittäisistä kirjoituksista ja elämäntapaajatteluun perustuen korostan lisäksi joidenkin yksittäisten kirjoittajien kuvauksia omasta elämästään. Käytän aineistona tässä tutkimuksessa valmiita aineistoja. Yhteiskuntatieteellisestä aineistosta löytyi köyhyys teemaan liittyvän kirjoituskilpailun kertomuksia, jossa ikääntyvien kirjoitukset olivat yksi ryhmä. Aineisto koostuu vuosina 2006 ja 2012 kirjoitetuista "Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä" kirjoituskilpailun kautta kerätyistä teksteistä. Kirjoitukset ovat eri puolilta Suomea, ja kirjoittajat edustavat monipuolisesti eri väestöryhmiä, kuten lapsiperheitä, yksinhuoltajia, mielenterveyskuntoutujia, pitkäaikaissairaita, pienituloisia työntekijöitä, pienyrittäjiä, velkaantuneita, pitkäaikaistyöttömiä ja eläkeläisiä.

Kirjoituskilpailuun vuonna 2006 osallistuneille lähetettiin vuonna 2012 seurantakysely, jossa heitä pyydettiin kirjoittamaan tämänhetkisestä tilanteesta elämässään. (Isola 2012). Koska keskustelu suomalaisesta hyvinvointiyhteiskunnan rakenteista ja palveluista on muuttanut huomattavasti kuluneen kuuden vuoden aikana, valitsin aineistokseni uudemman eli vuoden 2012 kirjoituskilpailun tekstit. Aineistosta on tehty laajasti tutkimuksia, joista viimeisin Isola ym. (2015) ilmestynyt Kuntaliiton julkaisema tutkimus köyhyydestä ja selviytymisestä. Koska en löytänyt yhtään tutkimusta, jossa olisi käsitelty yksinomaan vanhusten köyhyyttä, päätin käyttää omassa tutkimuksessani tätä aineistoa. Hain käyttö lupaa Yhteiskuntatieteen arkistosta 8.1.2015 aineiston käyttöön ja sain luvan 9.1.2015 käyttää tutkimuksessa koko aineistoja (FSD2413) ja vuonna 2012 julkaistua uusittua aineistoa (FSD2795). Rajasin aineiston koskemaan yli 70 vuotiaiden ikäihmisten kirjoituksia.

Koko aineistossa (n=800) oli yli 70-vuotiaiden ikäihmisten kirjoituksia 30 ja pienemmässä 125 kirjoitusta sisältävässä aineistossa 19 kirjoitusta, jotka täyttivät hakukriteerini. Lisäksi pyysin lupaa käyttää tutkimuksessani kvantitatiivista kyselyaineistoa koskien vuonna 2009 suomalaisille 80-vuotiaille tehtyä hyvinvointikyselyä. Valmiiden aineistojen käyttämisessä on mahdollista, että tutkimusongelman joihinkin osiin ei ole mahdollista saada vastauksia, vaan osaan joudutaan keräämään lisäaineistoa. Osittain tästä syystä hain lupaa myös vuonna 2009 kerättyyn aineistoon, jossa on kysymyksiä vanhusten taloudellisesta tilanteesta ja kokemuksesta hyvinvoinnista. Käytän lisäksi tässä tutkimuksessa muita ikäihmisten köyhyyteen liittyviä tutkimuksia ja vertailen niiden tuloksia aineistooni.

Tieteellisen tutkimuksen tekemistä ohjaavat eettiset periaatteet ja tutkimus on tehtävä yhteisesti sovitun, hyvän eettisen tutkimustavan mukaisesti. Myös valmiiden aineistojen käytössä aineiston tietoihin liittyvien henkilöiden tai tahojen yksityisyyden suoja ei saa vaarantaa aineiston käytössä. Valmiiden aineistojen käyttöehdoista on annettu tarkat ohjeet, joita tutkijan on sitouduttava noudattamaan. Aineistoa voi käyttää vain siinä tarkoituksessa mihin sitä on anottu, ja siihen on viitattava asianmukaisesti tutkimuksessa ja kaikissa julkaisuissa ja esityksissä, jossa aineistoa käytetään. Tietosuojanäkökohdat on huomioitava aina myös tutkimusjulkaisuissa, erityisesti aineiston säilyttämisessä, siirtämisessä ja hävittämisessä on noudatettava huolellisuutta. Aineiston tekijänoikeudet kuuluvat aineiston alkuperäisille tekijöille, ja ohjeissa on määritelty tekijöiden ja tietoarkiston vastuut aineiston mahdollisista puutteista. (Aineistojen yleiset käyttöehdot 2015.)

7.2 Tutkimusmenetelmä

Tässä tutkimuksessa käsittelen aineisto-otteita ikäihmisten kirjoituksista fenomenologisella logiikalla, jossa todellinen maailma on olemassa, ja sen ymmärtäminen aineiston avulla on mahdollista. Sosiologi Alfred Schultzin (1972) mukaan kognitiivinen todellisuus perustuu ihmisen subjektiiviseen kokemukseen ja prosesseihin. Hänen mukaansa jokainen ihminen rakentaa oman todellisuutensa, mutta yksilön maailmaan vaikuttaa myös ympäröivä maailma. Schultz korostaa erityisesti yksilön subjektiivista kokemusta yhteisön jäsenenä, ja siitä

johtuen ihmisen kokemuksia tulisi ymmärtää hänen elämäkokemuksensa valossa. (Grönfors 2011, 109.) Erityisesti ikäihmisten kohdalla elämäkokemuksen ja sen vaikutuksen ymmärtäminen yksilön toimintaan on tärkeää.

Yhdistän tässä tutkimuksessa köyhyyden kokemukseen liittyvät asiat tutkittuun tietoon elämäkulusta, ikääntymisestä ja oikeudenmukaisuudesta, ja sillä tavalla täydennän kuvaa köyhyydestä juuri ikääntyvän henkilön näkökulmasta. Käsittelen aineistoa sisällönanalyysin avulla etsien yhteisiä merkityksiä ja teemoja köyhyydestä ja oikeudenmukaisuudesta ikääntymisen kehyksen sisälle. Tämä tutkimus on osittain teoriaohjaava analyysi. Tutkimuksen analyysiä ohjaa metodologia ja teoria ikääntymisestä, köyhyydestä ja oikeudenmukaisuudesta, joka tutkittavasta ilmiöstä jo tiedetään. Sisällönanalyysia voidaan pitää sekä metodina että väljänä teoreettisena kehyksenä. Sisällönanalyysin avulla aineisto voidaan järjestää johtopäätöstentekoa varten, mutta yksinomaan aineiston järjestämisen ja jäsentämisen perusteella ei voida tehdä pitkälle kantavia johtopäätöksiä. Jotta analyysiin saadaan syvyyttä, asiat tulisi liittää siihen kontekstiin, johon ne liittyvät. (Grönfors 2011, 94.)

Tukeudun tutkimukseni analyysissa Martha Nussbaumin teoriaan oikeudenmukaisesta elämästä ja toimintamahdollisuuksista. Käytän analyysiluokkina hänen nimeämiään kymmentä toimintamahdollisuutta (elämä, terveys, ruumiillinen koskemattomuus, aistit, mielikuvitus ja ajattelu, tunteet, itsenäinen päättely, osallisuus, muut lajit ja luonto, leikki sekä oman ympäristön kontrolli), joiden sisällön olen esitellyt teoriaosuudessa tarkemmin. Tutkimuksen kertomusten tulkinnassa pyrin etenemään induktiivisesti eli yksityisestä havainnoista yleisempiin merkityksiin, ja löytämään vastuksia tutkimuskysymyksiin. Koska tutkimukseni mielenkiinnon kohteena ovat tekstin tai toiminnan merkityksen ymmärtäminen, tutkimusmetodina on fenomenologinen tutkimus. Hirsjärven ym. mukaan on mahdollista, että tutkija muodostaa oman tutkimuksensa kuitenkin omalla, yksilöllisellä tavallaan. Tutkija, tutkittava ja tutkimuksen lukija voivat tulkita tutkimusta myös omalla tavallaan. Empiirisessä tutkimuksessa on lisäksi tärkeää pohtia mittaako tutkimus sitä, mitä sen on tarkoitus mitata. (Hirsjärvi ym. 2004, 156–157, 214.)

Nussbaum (2011) korostaa teoriassaan ihmisten erilaisuutta. Ihmisillä on erilaisia pyrkimyksiä ja tavoitteita elämässään. Hän painottaa, että toimintamahdollisuudet ovat erityisesti mahdollisuuksia, joita yhteiskunnan tulisi kyetä tarjoamaan yhdenvertaisesti. (Nussbaum 2011, 17–32.) Toisaalta oikeudenmukaisuuden toteutumista ikäihmisen elämässä voisi kuvata Jyrkämän (2008) esittelemän toimijuus kehikon kautta, jonka mukaan hänen tulisi haluta, tuntea, voida ja täytyä toimiakseen arkipäivässä sujuvasti. Ikäihmisen osallisuutta omassa arkielämässään voidaan näin tarkastella murenevan toimijuuden kautta. (Jyrkämä 2008, 196.) Olen kuitenkin valinnut tähän tutkimukseen Nussbaumin esittämät toimintamahdollisuudet, jotka ovat mielestäni vielä hieman tarkemmat ja yksilöidymmät.

Havainnollistan taulukoiden avulla köyhyyden ja oikeudenmukaisuuteen liittyviä keskeisiä asioita, jotka tutkijan näkökulmasta ilmenivät aineisto-otteista. Kvalitatiivisen tutkimuksen analyysissä on näkyvissä sekä analyysi että synteesi. Grönforsin (2011) mukaan tutkija voi analyttisen prosessin avulla hajottaa kerätyn aineiston käsitteiksi ja yhdistää synteessissä sen osat uudelleen loogiseksi tieteellisiksi johtopäätöksiksi. Grönfors puhuu abstrahoinnista, jonka hän käsittää olevan tutkimustiedon järjestämistä sellaiseen muotoon, että sen perusteella tehdyt johtopäätökset voidaan erottaa erilleen yksittäisistä tutkittavista, kontekstista tai tapahtumasta ja siirtää käsitteelliselle tasolle. Kvalitatiivinen eli laadullinen analyysi voi olla joko induktiivista (yksittäisestä-yleiseen) tai deduktiivista (yleisestä-yksityiseen) kulkevaa (Grönfors 2011, 85).

Yhdistän analyysin seuraavassa vaiheessa yhteenvedossa yksittäisiä havainnoista löytyneet kokonaisuudet. Tutkijana tiivistän analyysin avulla teemojen keskeisen annin omin sanoin ja liitän mukaan tulkintoja ja teoriaa. Metsämuurosen mukaan abstrahoinnin avulla voidaan tutkimuksen johtopäätökset irrottaa yksittäisistä henkilöistä ja luoda näin uusi teoreettiselle perustalle muodostuva kokonaisuus. (Metsämuuronen 2009, 254.) Kvalitatiivisessa tutkimuksessa tutkijan tavoitteena on paljastaa ennalta arvaamattomia seikkoja käyttäen menetelmiä, joissa tutkittavien näkökulmat ja omat käsitykset pääsevät esille. (Hirsjärvi ym. 2004, 155.) Käytän tutkimuksessa kvalitatiivista menetelmää, koska sillä tavoin on myös mahdollista päästä lähemmäksi tutkittavien käyttäytymistä siinä viitekehityksessä, johon he kuuluvat. Tutkittavien käyttäytyminen voi vastata ennalta oletettua käyttäytymismallia tai poiketa

siitä. (Grönfors 2011, 5.) Tässä tutkimuksessa tutkin myös vastaako yleinen käsitys köyhän ikääntyvän arjesta hänen omaa kokemustaan.

Tämän tutkimuksen luotettavuus tarkoittaa tarkkaa selostamista tutkimuksen etenemisestä, analyysin luokittelun eri vaiheiden kuvaamista sekä tulkintojen ja johtopäätösten perustele-
mista. Lisäksi käytän tutkimuksessa suoria lainauksia aineistosta. (Hirsjärvi ym. 2004, 217–
218.) Pro-gradu tutkimukseni noudattaa empiiristä tutkimusperinnettä, jolloin aineistosta
saatujen tutkimustuloksien avulla tutkimusongelmiin pyritään löytämään vastaukset kuvai-
levan ja selittävän tutkimustavan mukaan. Esitän tutkimustulokset ja vastaukset tutkimuson-
gelmiini, ja vertaan saamiani tuloksia aiempiin tutkimuksiin pohtien, että voinko esittää nii-
den avulla johtopäätöksiä tutkittavasta ilmiöstä laajemmassa kontekstissa.

8 IKÄHMISTEN KOKEMUKSIA KÖYHYDESTÄ

Tässä luvussa etsin aineistosta tutkimuskysymysteni mukaan köyhyiden ja oikeudenmukaisuuden kokemuksia ja niiden vaikutuksia vanhusten elämässä. Analyysin perustana ovat Martha Nussbaumin (2011) nimeämät toimintamahdollisuudet, joihin jokaisella tulisi olla mahdollisuus elämässään. Tutkin näiden 10 toimintamahdollisuuksien valossa kuinka köyhyys ikäihmisen elämässä näyttäytyy eri osa-alueilla, ja kuinka oikeudenmukaisena ikäihmiset kokevat elämänsä tapahtumat ja tämänhetkiseen tilanteeseen vaikuttavat tekijät. Ensimmäisessä osassa paneudun ikääntyvän ihmisen köyhyteen liittyviin asioihin ja siihen, miten köyhyys ilmenee ja vaikuttaa hänen elämässään. Analyysin toisessa osassa tutkimisen aiheena ovat aineistosta löytyvät oikeudenmukaisuuden kokemukset. Olen numeroinut tekstissä olevat suorat lainaukset oman luokitteluni mukaisesti, jotta kirjoittajien henkilöllisyys ei paljastuisi. Tutkimuksen keskeisimmät asiat olen koonnut taulukkoihin, jotka esittelen lukujen kahdeksan ja yhdeksän lopussa.

8.1 Toimintamahdollisuudet köyhyiden ja sen vaikutusten kuvaajana

Elämä. Tämän tutkimuksen mukaan lapsuuden, nuoruuden ja erilaisten elämäntapahtumien valossa tämän päivän vanhus voi asettaa taloudellisen niukkuuden niihin mittasuhteisiin, jotka hänellä aiemmin olivat olemassa. Sodan aika ja nälkävuodet ovat yli 70-vuotiailla vielä muistissa ja tässä aineistossa niitä kuvataankin tarkasti.

”Kipeistä kokemuksistani huolimatta elän hyvää ja rikasta elämää”(6)

”Lapsuus oli karmea” ” Ei ollut eläkkeitä, ei lapsilisiä, eikä ansiotuloa kun oli työttömyyttä.” Oli vain se ”kusikiloa” ruisjauhoja kunnan armopalana 5 henkilölle kuukaudessa.”

”Toimeentulo saatiin pienestä omakotitaloudesta, perunat, lihat, marjat, kalat ym. ja miehen metsuri hommasta.” Tarkka se talona pysyy”

”...en kyllä osaa odottaa tulevaisuudelta helpotusta köyhyyteeni, en odota lottovoittoa, olen realisti sen suhteen.”(14)

Lapsuuden muistot olivat kirjoituksissa pääosin lämpimiä. Kirjoituksissa on havaittavissa useita sinnittelijöitä, jotka vaikeissakin olosuhteissa olivat selviytyneet vaaliessaan unelmaa paremmasta tulevaisuudesta. Toisaalta kirjoituksista on huomattavissa myös katkeruutta

niille olosuhteille, jotka yhteiskunnallisesta tilanteesta johtuen, olivat vaikuttaneet heidän elämäänsä ja valintoihinsa aiheuttaen tyytymättömyyttä ja puutetta. Koulutusmahdollisuuksien puuttuminen ja köyhyys rajoittivat elämänmahdollisuuksia sekä loivat eriarvoisuutta ja katkeruutta. Ankara lapsuus jatkui työntäyteisenä nuoruutena ja aikuisuutena, jota ahdisti taloudellinen niukkuus. Osassa tarinoissa on nähtävissä köyhyyden jatkumo lapsuudesta aikuisuuteen ja myöhemmin jopa vanhuuteen saakka. Heikko taloudellinen tilanne on tänä päivänä erityisesti niillä ikäihmisillä, joilla työura oli jäänyt lyhyeksi tai eläke on kertynyt pienipalkkaisista pätkätöistä tai maataloustyöstä. Erityisesti iäkkäät naiset, joilla on tulona vain pieni kansaneläke ja leskeneläke kokivat toimeentulonsa riittämättömäksi.

Terveys. Ikääntymiseen liitetään käsitteet raihnaisuus ja terveydelliset ongelmat. Terveyden menettäminen on uhka, joka liittyy läheisesti ja usein myös väistämättömästi vanhenevan ihmisen elämään. Aineiston kirjoituksissa terveyden merkitys ikäihmisen elämässä esiintyy lähes kaikissa tarinoissa. Hyvä terveys koetaan tärkeimmäksi elinehdoksi kotona asumiseen ja arjesta selviytymiseen. Pelko terveyden menettämisestä näyttää varjostavan erityisesti köyhän ikäihmisen vanhuutta.

”Väsyn helposti. Kahta asiaa ei enää pysty tekemään samanaikaisesti, kaikkien tekemiseen täytyy keskittyä... Olen tullut kovin varovaiseksi, liikun hitaasti ja varon kompurointia.”(19)

”tästä ei kyllä terveyden tarvitsisi huonota. Kyllä elämänlaatu kärsisi ja tulevaisuus huolettaisi ” (7)

”Hyvä terveys on a ja o, jotta voin liikkua ja hoitaa talouteni”(2)

Terveydelliset ongelmat aiheuttavat paitsi riippuvuutta toisten apuun, myös suuria taloudellisia menetyksiä. Tässä aineistossa vanhukset kertovat joutuvansa luopumaan jopa lääkkeitä tai vaihtoehtoisesti ruuasta, jos taloudelliset resurssit ovat niukat. Yllättävät hoitokulut saattavat horjuttaa ikäihmisen taloutta vakavasti ja pitkäaikaisesti. Sairaalamaksuihin haetaan osamaksuja sekä lainaa, ja ne saattavat aiheuttaa ikäihmiselle jopa velkakierteen. Kirjoittajat kokevat vaikeaksi hakea tilanteeseensa taloudellista tukea, kuten toimeentulotukea tai muuta taloudellista tukea, ja heidän kokemuksensa mukaan sitä on vaikea saada. Tämän voi olettaa johtuvan osittain siitä, että tukea ei osata hakea tai osittain siitä, että sairauden johdosta liikkuminen ja asioiden hoitaminen on vaikeutunut. Toisaalta toimeentulotuksessa yksinnsuovan perusosaan riittää eläke, ja kun laskelmassa huomioidaan tulot useamman

kuukauden ajalta, ei laskennallista vajetta ja oikeutta korvaukseen usein synny. Jos vanhuk- sellä ei ole omaisia, jotka tukevat ja auttavat, joutuu vanhus tämän aineiston mukaan toimin- takykyensä puitteessa selviytymään arjessa lähes mahdottomista tilanteista. Köyhä ikäihmi- nen ei voi valita yksityisen- ja julkisenpalvelun välillä, vaan hän joutuu hoidossaan luotta- maan kulloinkin saatavilla oleviin sosiaali- ja terveystalouteihin. Omaehtoiseen kuntoutuk- seen ei ollut varaa ja näin moni vaiva jäi rajoittamaan vanhuksen toimintakykyä pitkäksi aikaa.

”Mutta tämän Hammashoidon ja polvileikkauksen, sairaalamaksujen ja lää- keiden takia jouduin Ulos-ottoon ja Velkakierteeseen. En pystynyt laskujani ajoissa maksamaan, sitten pankista neuvottiin että menisin Velkaneuvojan luo meninkin mutta hän vähätteli minun noin 2700 e velkaa, asia ei mennyt eteen- päin. Joku antoi minulle toisen velkaneuvojan nimen hän oli nainen ja niin asiat alko mennä eteenpäin sain Lainantakaajan, jo OP PANKISTA Lainan jota lyhennän kerran kk-dessa näin pääsin Ulos-otosta irti.” (3)

”Eli siis köyhyys painaa edelleenkin hartioilla, rahat ei tahdo millään riittää edes kaikkiin Lääkkeitten ostoon. joudun käyttään kuutta eri Lääkettä, kun noita eri sairauksia yhä ilmenee lisää” (4)

”...Hammaslääkärin lasku oli karmea ja kun hammaslääkärit haluavat mak- sun heti, jouduin turvautumaan korkeakorkoiseen luottoon.”(18)

Martha Nussbaum (2011) korostaa myös vaatimusta tarpeettoman ja hyödyttömän kivun välttämisestä. Vanhusten hoidossa ja hoivassa koetaan puutteita, ja juuri taloudellinen ti- lanne saattaa vaikuttaa siihen, että vanhus joutuu elämään kivun hallitessa jokaista päivää. Yksi kirjoittaja kertoo onnen aiheena olevan yksi kivuton päivä.

Ruumiillinen koskemattomuus. Vanhusten elämässä on tärkeää turvallisuuden kokeminen. Myös Nussbaum (2011) nostaa esiin oikeuden ruumiilliseen koskemattomuuteen. Vanhus- ten kaltoinkohtelu on vaiettu aihe ja sitä on tutkittu vähän. Myös tässä aineistossa viitataan siihen. Kaltoinkohtelu voi olla joko fyysistä tai psyykkistä väkivaltaa. Tämän aineiston kir- joituksessa kuvataan kuinka köyhä vanhus antaa rahaa lapsilleen heidän vaatimuksestaan, vaikka sitä ei ollut hänellä omiinkaan tarpeisiin riittävästi. Pelko läheisten ihmissuhteiden särkymisestä ja riidasta sekä yksinäisyydestä, vaikkakin oman hyvinvoinnin kustannuksella, voi saada vanhuksen toimimaan vastoin omaa etuaan.

Aistit, mielikuvitus ja ajattelu. Nussbaumin (2011) ajatuksia mukaillen ihmisellä tulee olla mahdollisuus käyttää aistejaan, mielikuvitustaan ja ajatteluaan saaden sitä kautta toteuttaa itseään. Jokaisella on oikeus niin poliittisiin, kuin uskonnolliseen vapauteen ja elämään sen mukaisesti. Aineisto-otteissa tulee esiin uskonnollinen ajattelutapa. Elämänkulkua pohditaan myös tulevan valossa ja usko siihen, että joku korkeampi voima ohjaa ihmisen elämää on luettavissa useissa kirjoituksissa. Toisaalta myös elämän ahdingossa luottamus johdatukseen on kovilla, ja tähän viitataan aineistossa seuraavasti:

”...Olen muuttunut. Rukouksenkin kadottanut” (3)

Harrastaminen, kuten käsitöiden tekeminen, runojen kirjoittaminen ja lukeminen ovat asioita, joihin taloudellinen tilanne näyttää aineiston kirjoitusten valossa vähiten vaikuttavan. Toisaalta kirjoittajat kertovat luopuneensa kalliista harrastuksista kuten matkustelusta, retkistä ja jopa liikunnan harrastamisesta taloudellisen tilanteen johdosta. Maksuttomia liikuntapalveluja ikäihmisille ei ollut kaikkialla tarjolla. Aineiston kirjoituksissa aistien käyttäminen ja harrastaminen koetaan taloudellisesta tilanteesta huolimatta tärkeänä ja arjessa miellyttävää tuottavina asioina, ja niiden koetaan antavan elämään sisältöä myös ikääntyessä.

”Vanhana kuulo kyllä hieman reistailee, vaan kirjoitus ja kutominen ei häiritse. Näin on elämäni päivät tänään ja rikkaana elämän menneen nään.” (1)

”Kun saisi säilyttää liikuntakyvyn ja muistin jollain tasolla niin elämä ei tuntuisi kovin köyhältä.” (16)

”Mielenpiristäjänä ovat askartelu ja erilainen käsityö, jotka ovat kulkeneet mukana lapsuudestani saakka” (5)

Aineiston mukaan vanhenevan ihmisen toimintakyvyn ja terveyden heikkeneminen aiheuttavat aistien käyttämiselle rajoja, ja luopuminen rakkaasta harrastuksesta koetaan vaikeana. Sairauden tuoma raihnaisuus hankaloittaa arkea ja rajoittaa myös sosiaalista kanssakäymistä. Päivän toimintaan on kirjoituksissa mietitty vaihtoehtoisia tapoja.

”Äidin mielestäkin päivät olivat pitkiä ja yksinäisiä kun näkö ja kuulo huononivat, eivät harrastukset sujuneet enää.” (11)

”Löysimme köyhänäkin asioita ja tekemistä mitkä eivät maksaneet paljon. Tosi asiahan on, että jos ovesta lähtee ulos, aina pitäisi olla rahaa, kaikki maksaa” (11)

”Nykyisin asun vanhusten talossa mutta en vanhuus henkisesti. En ole sohvalla istuja, vaan kävelysauvat nurkasta ja kävelypolulle. Turussa järjestetty liikunta on maksullista ja siihen ei ole varaa.” (5)

Kirjoituksissa otetaan kantaa myös yhteiskunnan tilanteeseen ja politiikkaan. Kirjoittajat kokevat oman uskonnollisen ja poliittisen mielipiteen esittämisen tärkeäksi ja merkitykselliseksi. Kirjoittajien esittämiin ajatuksiin politiikasta ja yhteiskunnallisista asioista palaan tarkemmin tutkimukseni seuraavassa oikeudenmukaisuutta käsittelevässä luvussa.

Tunteet. Jokaisella tulisi olla mahdollisuus osoittaa tunteitaan ihmisiä ja asioita kohtaan, kiintyä, rakastaa, surra, ikävöidä, olla kiitollinen ja myös vihainen. Kirjoituksissa kuvataan joitakin tunteita. Iloa, surua, onnea, pettymystä ja kaipausta, sekä muita tunteita koetaan liittyen tähän hetkeen, läheisiin, huoleen tulevaisuudesta ja maailman tilanteesta. Omien läheisten merkitys korostuu ikäihmisten kirjoituksissa ja läheisten elämän tapahtumat koetaan merkityksellisinä. Avun antaminen läheisille ja sen vastaanottaminen ovat tärkeitä asioita kirjoittajien mielestä. Joskus tunteet koetaan myös liian raskaiksi kestää.

Suru: ”Se oli liikaa tässä iässä, itkeminen valtasi koko elämän.”

Parasta: ” Parasta on lapset ja lapsenlapset. Parhainta on suhteellisen kivuton päivä ja yö.” (3)

Myös naapureiden ja kyläyhteisön antama fyysinen ja aineellinen apu ja tuki ovat turvallisuutta ja iloa tuottavia asioita, ja useissa kirjoituksissa sen koetaan olevan ainoa keino saada helpotusta arkeen.

Itsenäinen päättely, osallisuus. Itsenäinen päättely, mahdollisuus suunnitella omaa elämää ja osallisuus toisten ihmisten kanssa, näyttää kirjoitusten perusteella riippuvan ikäihmisen toimintakyvystä ja asuinpaikasta. Osa kirjoittajista on parisuhteessa eläviä, osalla näyttää olevan kiinteä suhde omiin läheisiin, lähinnä lapsiin, joiden tuella he tekevät päätöksiä suhteessa omaan elämäänsä. Myös ystävien merkitys tai niiden puute korostuu kirjoituksissa.

”.. Joskus muistelen aikoja, jolloin ystäviä ja tuttavvia oli todella paljon. Minne kaikki ovat kadonneet? Ystävyssuhteet hiipuvat ilman jatkuvaa vuorovaikutusta eikä siihen enää riitä voimia.” (19)

Eräs kirjoittajista kertoo elämänsä olevan tällä hetkellä tasapainossa huolimatta niukasta toimeentulosta, koska kokee, että voi itse päättää, hallita sekä suunnitella asioitaan. Taloudellinen tilanne kuitenkin varjostaa lähes jokaisen kirjoittajan elämää ja huolta tulevaisuudesta, ehkä muuttuvissa olosuhteissa, kuvataan kirjoituksissa.

”Myrskyjen aika on ohi. Tällaisena saisi elämä jatkua niin kauan kuin sitä on vielä jäljellä. Selkeää ja yksinkertaista elämää vailla turhia haaveita ja mielitekoja.” (19)

Kirjoituksista ilmenee myös toivottomuutta. Rahallista tai muutakaan apua ei koeta saavan mistään. Muutto syrjäseudulle halvemman asumisen toivossa, ei tuonut helpotusta taloudelliseen tilanteeseen. Kulkuyhteyksien puute, kiinteistöistä aiheutuvat kustannukset sekä kalliimmat hinnat ovat saattaneet muodostuneet loukuksi, josta on lähes mahdotonta päästä pois. Kirjoittajilla on halua ja kiinnostusta olla mukana erilaisissa tilaisuuksissa ja tapahtumissa, mutta liikkumiseen liittyvät hankaluudet ja taloudelliset resurssit muodostuvat esteeksi. Aineisto-otteista ilmenee, että yksinäisyys ja osallistumattomuus on osittain vanhuksen oma valinta, ei niinkään toimeentulosta riippuva kysymys.

Muut lajit. Kirjoituksissa tuodaan erityisesti esiin muiden luontokappaleiden ja luonnon merkitys vanhenevan ihmisen elämässä. Eläimistä saadaan seuraa ja iloa elämään, jos kontaktit muutoin ovat vähäisiä. Luonnon ja ympäristön seuraamisen vaikutuksesta vanhuksen hyvinvointiin on myös viittauksia useissa kirjoituksissa.

”Eläimet ovat aina olleet minulle tärkeitä ja läheisiä. Ihmisiin väsyntäkin helpommin...” (8)

”Sen olen oppinut, etten päästä kaikkea ”ihon alle”...lähdän ulos luontoon, se on hyvää hoitoa ja siellä tunnen monesti itseni jopa rikkaaksi. Luonto antaa voimaa jaksaakseni arkea, satoi tai paistoi, pidän sateesta ja myrskystäkin.” (6)

Leikki. Leikki, nauru ja virkistäytyminen sekä huumori kuuluvat myös ihmisen elämään. Aineiston kirjoituksista näkyy myönteisen elämänasenteen vaikutus. Virkistäytyminen merkitsee toimintakyvystä riippuen kirjoittajille eri asioita. Jotkut saavat virkistäytymisen kokemuksia omaisten ja ystävien vierailuista. Ikääntyvät kokevat virkistyvänsä muiden ikäihmisten kanssa ja vapaaehtoistyössä. Virkistystä yksinäisyyteen tuovat harrastukset, internet ja sosiaalinen media. Joissakin aineiston koskettavissa tarinoissa tulee esiin toivottomuus ja

elämän ankeus. Osittain taloudellisista syistä vanhus kokee elämänsä ilottomana, johon tulevaisuuskaan ei näytä tuovan valoa. Kirjoituksissa käsitellään vaikeita asioita kirjoittaen huumorin varjolla, ja kuitenkin tekstistä välittyy lukijalle kirjoittajan elämänviisuus sekä elämäkokemus. Huolimatta taloudellisesta ahdingosta kirjoittajat kykenevät katsomaan tulevaisuuteen valoisasti ja jopa suunnittelemaan lähestyvään kuolemaan liittyviä asioita. Ikäihmiset kertovat säästävänsä hautajaiskuluja varten, ja hoitotahdon muodossa osa kirjoittajista haluaa varmistaa oman toiveensa toteutumisen elämän loppuvaiheessa.

”En kylläkään osaa odottaa tulevaisuudelta helpotusta köyhyyteeni, en odota lottovoittoa, olen realistinen sen suhteen. Köyhänä kuolen, mutta senkin olen suunnitellut, yritän elää niin, että saisin jonkin verran säästöön hautaamistani varten...”(6)

Oman ympäristön kontrolli. Oman ympäristön kontrollin toimintamahdollisuuden Nussbaum (2011) näkee sisältävän sekä poliittisen että materiaalisen ulottuvuuden. Sanan- ja yhdistymisenvapaus ja materiaallinen omistusoikeus sekä oikeus ympäristön kunnioitukselle tulisivat olla myös vanhenevan ihmisen oikeuksia. Viittasin jo aiemmin analyysissä kirjoituksissa esiintyviin poliittisiin ajatuksiin vanhuksen oikeutena osallisuuden kokemiseen. Erityisesti materiaallinen omistaminen tulee näissä aineiston köyhyyskirjoituksissa esiin. Osassa kirjoituksissa kerrotaan konkreettisesti kuinka niukka taloudellinen tilanne on. Omasta kodista on jouduttu luopumaan taloudellisten vaikeuksien takia. Pieni eläke ei anna mahdollisuutta kartuttaa materiaalista omaisuutta, koska toimeentulo riittää vain jokapäiväiseen elämään ja siihenkin vain hädin tuskin. Omaisten antama rahallinen apu koetaan merkittäväksi huolimatta siihen liittyvistä syyllisyyden ja häpeän tunteista. Myös ympäristön taholta tuleva kunnioituksen puutteen kokemus näkyy kirjoituksissa. Kirjoituksissa viitataan myös vanhusten asemaan yhteiskunnassa.

8.2 Yhteenvetoa köyhyyden vaikutuksista ja kokemuksesta ikäihmisen arkeen

Köyhyys varjostaa tämän aineiston mukaan ikääntyvän arkea eikä rahanpuute ole köyhän ikäihmisen ainoa ongelma tämän analyysin perusteella, sillä ikäihmisen köyhyys näyttäytyy tämän tutkimuksen kirjoitusten aineisto-otteissa monitahoisena ongelmana. Köyhyyden kokemukseen näyttäisivät vaikuttavan suuresti kirjoittajan asenne elämään yleensä. Elämäntapajattelu näkyy aineiston kirjoituksissa selvästi. Osa kirjoittajista on saavuttanut Erik H.

Eriksonin (1959) nimeämän vanhuuden kypsyysvaiheen, jolloin ikääntyvä voi kohdata elämän tapahtumat juuri omaan elämään kuuluvina vailla katkeruutta sekä saavuttaa tasapaino eletyn elämän ja omien tavoitteiden välillä. (Dunderfelt 2011, 181, 234.) Taloudellinen tilanne näyttäisi tuottavan tämän tutkimuksen valossa toisille ikäihmisille enemmän vaikeutta selviytymiseen arjessa kuin toisille. Tutkijan näkökulmasta ikäihmisen arjesta selviytymistä tukevia asioita niukasta toimeentulosta huolimatta ovat seuraavassa taulukossa (taulukko 1) esitetyt asiat. Ikäihminen selviää arjesta paremmin, jos näillä toimintamahdollisuuksilla on edellytykset toteutua.

TAULUKKO 1 Ikäihmisen selviytymistä tukevia kokemuksia

Toimintamahdollisuus	Kuvaus selviytymisestä (aineisto-ote)
Elämäntapahtumat, elämäntähtäminen	Mutta en anna periksi. Elämässä on oltava mukana. Ei elämä silloinkaan ollut kullaan vuolemista vaan kuitenkin siedettävää. Ehkä pärjäämiseni kannalta tärkeintä on myönteinen asenteeni elämään
Aistit, mielikuvitus, ajattelu. Tunteet	Kiitos Jumalalle, että jalat ja kädet ovat pysyneet ehjinä ja järkikin vielä pelaa. En ole yksinäinen, mutta riittämättömyyden tunne vaivaa.
Muut lajit, luonto	Luonto antaa voimaa jaksakseni arkea, satoi tai paistoi. Jaksan kyllä syöttää koirat, päästää ne ulos aitaukseen...
Leikki, nauru, huumori	Kesän tulossa olis se edes jotain jos olis aurinkoinen ja lämmin parvekkeella olis mukava istua naapurin kassa jutella ja juoda kahvia ja muistella parempia aikoja
Elämänympäristön kontrolli	Perheeni ihmissuhteet ovat kunnossa, minulla on ystäviä, tuemme toistamme.

Kirjoittajat ovat eläneet aikaa, jolloin suomalaisessa yhteiskunnassa niukkuus on ollut kaikille yhteinen asia. Sodan jälkeiset vuodet ovat tuoneet lisääntyvässä määrin eroja eri sosiaalisten luokkien välille. On ollut osittain onnen kauppaa, kuka on saanut paremmat mahdollisuudet rakentaa omaa elämää ja varautua taloudellisesti myös vanhuuden varalle. Tutkimuskysymyksenäni on selvittää myös mitä köyhyys lopultakin ikäihmiselle merkitsee ja millaisia vaikutuksia sillä on ikäihmisen elämään. Köyhyys näyttäisi vaikuttavan ikäihmisen toimintamahdollisuuksiin heikentävästi. Köyhyydellä on tämän aineiston valossa suurimmat negatiiviset vaikutukset niiden ihmisten elämässä, joiden elämää varjostaa huono terveys, läheisten puute ja myös asuinpaikalla näyttää olevan vaikutusta. Seuraavassa taulukossa (taulukko 2) esitän missä toimintamahdollisuuksissa esiintyvät puutteet tämän tutkimuksen aineisto-otteissa näyttävät vaikuttavan ikäihmisen selviämiseen arjessa heikentävästi.

TAULUKKO 2 Köyhyyden negatiivisia vaikutuksia ikäihmisen elämässä

Toimintamahdollisuus	Kuvaus vaikutuksesta (aineisto-ote)
Terveys	Olen tullut kovin varovaiseksi, liikun hitaasti ja varon kompurointia. Sairaus tuo hankaluutta. Rahat ei tahdo millään riittää edes kaikkiin lääkkeitten ostoon.
Ruumiillinen koskemattomuus	..likka kiristää jatkuvasti minulta rahaa, jos en anna, tulee riitaa.
Tunteet	En ole omasta syystäni köyhä, mutta mihin on hävinnyt minun puolustuskykyni? Kaipaan muualle, kaupunkiin, jossa olisi myös enemmän ilmaista kulttuuritarjontaa, mutta millä rahalla hankkisin asunnon?
Itsenäinen päättely	Huomasin monta kertaa, ettei hän lainkaan kuunnellut, mitä puhuin. minä en pystyisi yksin asumaan jos poika ei auttaisi.
Osallisuus	Enpä haluakaan pitää yhteyttä ihmisiin, sillä kun ajoittain jostain löytyy joku menneisyyden ihminen, häpeän kertoa, että olen tällaisessa tilanteessa.. Tosia asiahan on, että jos ovesta lähtee ulos, aina pitäisi olla rahaa, kaikki maksaa.

Osa kirjoittajista kuvaa, kuinka kokee tulevansa hyvin toimeen jopa alle 1000 euron kuukausituloilla. Ikäihmisten kyselytutkimuksessa 80-vuotiaille (Moisio 2009) tuli esiin vanhusen tyytyväisyys taloudellista tilannettaan kohtaan. Tämä tutkimustulos luo vääristynyttä kuvaa hyvin toimeentulevista vanhuksista, sillä todellinen tilanne näyttäisi olevan toinen. Kuten kirjoituksissa ilmenee, arki on päivästä toiseen sinnittelyä ja valintojen tekemistä sekä luopumista. Kirjoittajat kertovat luopuvansa perustarpeista, jopa ruuasta, taloudellisen tilanteen takia. Omat tarpeet ja toiveet jäävät taka-alalle. Sairastaminen ja palvelut ovat kalliita, ja siksi lähes kaikki kirjoittajat ovat huolestuneita omasta terveydestään. Läheisten ihmisten merkitys korostuu vanhuudessa, ei yksistään sosiaalisen kanssakäymisen muodossa vaan yhä enemmän myös konkreettisen ja taloudellisen avun antajina. Ne vanhukset, joilla ei ole läheisiä suhteita sukulaisiin olemassa tai ne ovat katkenneet, kokevat olevansa heikoimassa asemassa. Ankeaa arkea kompensoidaan elämänasenteen ja huumorin avulla, mikä myös toimii selviytymiskeinona päivästä toiseen jaksamisessa.

Tämän tutkimuksen valossa köyhyys varjostaa ikääntyvän arkea. Köyhyys vaikuttaa ikäihmisen toimintakykyä heikentävästi. Oman terveyden ylläpitäminen ja hoitaminen sekä oma-toimisuuden, osallisuuden ja valinnan mahdollisuuksien säilyttäminen vaarantuu niukan toimeentulon takia. Ikäihmisten selviytymistä näyttäisivät tukevan myönteinen elämän asenne, hyvä terveys ja mahdollisuus kanssakäymiseen läheisten ja ympäristön kanssa. Tutkimustulokset eivät vahvista käsitystä siitä, että yhteiskunta pitää riittävästi huolta sen jäsenistä vanhuudessa ja huolehtii heistä parhaalla mahdollisella tavalla. Ikäihmiset kantavat huolta tulevaisuudesta ja toimentulosta sekä myös ympäristönsä tilasta. Ikäihmisen on vaikea saada

apua heikkoon taloudelliseen tilanteeseen tai äkilliseen tarpeeseen esimerkiksi yllättävien sairaalamaksujen maksamiseen. Omassa asunnossa asuminen vaatii taloudellisia resursseja, joita ikäihminen ei kykene pienestä eläkkeestään maksamaan. Asioiden hoitamisen vaikeutuminen vaikuttaa myös ikäihmisen arkeen ja maksamattomat laskut kasautuessaan aiheuttavat vanhukselle suuria vaikeuksia jopa niin, että asioiden hoitaminen on mahdotonta. Pahimmassa tapauksessa tämä johtaa toivottomuuteen, ahdistukseen ja masennukseen. Heikoinnassa asemassa ovat vanhukset, jotka eivät ole minkään avun tai tuen piirissä.

Esittelen viimeiseksi taulukon (taulukko 3), johon olen kerännyt tiivistetysti aineistoni kirjoituksista edellä esittämäni analyysin liittyvät keskeisimmät tulokset, joiden katson liittyvän ikäihmisen köyhyyden kokemukseen. Olen muodostanut analyysini luokat Martha Nussbaumin (2011) nimeämistä toimintamahdollisuuksista, jotka näyttivät olevan relevantteja, tärkeitä ja keskeisiä asioita myös ikääntyvän ihmisen elämänselämyksessä. Olen jaotellut aineistosta poimimani asiat kolmeen ryhmään, jotka ovat; ikäihmisen subjektiivinen (oma kokemus) köyhyydestä, köyhyyden vaikutukset ikääntyvän elämässä sekä tutkijan näkemys köyhyyteen. Tällä tavalla olen etsinyt vastausta ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni miten ikäihmisen oma kokemus köyhyydestä näyttäytyy ja kuinka hän sitä määrittelee ja miten se näkyy hänen arjessaan. Köyhyyden kokemukseen vaikuttavat elämän varrella tapahtuneet asiat ja se, miten vanhus kokee oman elämäntilanteensa. Heikko terveys lisää palveluntarvetta, jota taloudellisissa vaikeuksissa oleva ikääntyvä ei voi saada riittävästi. Sosiaaliset suhteet tukevat ikäihmisen arkea ja auttavat selviytymään vaikeissakin tilanteissa. Läheisten taholta tulevat hylkääminen tai taloudellinen hyväksikäyttö voivat ajaa vanhuksen umpikujaan, josta ei löydy poistumistietä. Ikäihmiset seuraavat aktiivisesti aikaansa mutta eivät tuo omia mielipiteitään ilmi, koska kokevat että siitä ei ole mitään hyötyä. Arkea piristävät huumori, leikki ja harrastukset, jotka antavat voimaa kestää ankeaa ja köyhää arkea. Köyhyys tuottaa ikäihmisille huolta ja masennusta, joskus jopa toivottomuutta. Kiitollisuus avusta voi muuttua häpeän tunteeksi siitä, että ei itse kykene hoitamaan omia asioitaan. Osallisuus ja omista asioista päättäminen vahvistavat ikäihmisen käsitystä siitä, että arjessa on mahdollista selvitä.

TAULUKKO 3 Tiivistelmä ikäihmisen köyhyden kokemuksista ja toimintamahdollisuuksista

Toimintamahdollisuudet Martha Nussbaum	Subjekttiivinen kokemus köyhydestä	Köyhyden vaikutuksia ikäihmisen elämässä	Tulkintaa köyhyden merkityksestä
Elämä (elämisen arvoista)	Elämäntapahtumat; lapsuudessa, nuoruudessa, työelämässä, vanhuudessa	Koulutusmahdollisuuksien puute Pienipalkkainen työ Toimeentulon niukkuus	Ylisukupolvisuus Yhteiskunnallinen aika ja elämänasenne vaikuttavat
Terveys	Hyvä /huono terveys Sairaudet Palveluntarve kasvaa Riippuvuus toisten avusta kasvaa	Ei mahdollista saada riittävästi apua ja palvelua Palvelun hinta vaikuttaa avun hakeamiseen Lääkekulut kasvavat Kuntoutusta saa vähemmän	Selviytyminen arjesta vaikeutuu Valintojen tekeminen Kivun kokeminen ja toimintakyvyn heikkeneminen
Ruumiillinen koskemattomuus	Taloudellinen hyväksikäyttö Hylätyksi tulemisen kokemus	Rahan antaminen oman tilanteen heikentymisenkin uhalla Pelon ja turvattomuuden kokemus	Iso vaiettu asia ja suurin uhka toimintakyvyn heikkenemiselle
Aistit, mielikuvitus ja ajattelu (harrastaminen)	Poliittinen ja uskonnon vapaus Mielipiteet Harrastukset tärkeitä	Mielihyvää tuottava asia Luopuminen kallista harrastuksista harmittaa Liikkuminen vähenee	Sosiaaliset kontaktit tärkeitä Harrastukset oman mielialan piristäjiä
Tunteet (mahdollisuus osoittaa ja kokea tunteita)	Kiintymys, suru, ilo, katkeruus, onni, toivottomuus... Perhe ja läheiset	Kiitollisuutta avun saamisesta Häpeää riippuvuudesta Katkeruutta omasta tilanteesta Toivottomuutta tulevaisuudesta	Hyvät ihmissuhteet aiheuttavat iloa huonot suhteet aiheuttavat ahdistusta Taloudellinen tilanne ja huoli tulevasta
Itsenäinen päättely mahdollisuus suunnitella omaa elämää	Toimijuus Halu / kyky päättää omista asioistaan Säästäminen ja niukkuus Elämästä luopuminen	Toiset päättävät puolesta ei mahdollisuutta vaikuttaa Toteutumattomat toiveet	Elämään tyytyminen / Katkeruus omaa elämää kohtaan
Osallisuus Mahdollisuus elää toisten kanssa Etnisten ryhmien hyväksyntä	Poliittiset mielipiteet Kiinnostuksen väheneminen ympäröivää maailmaa kohtaan	Asumispaikka ja oma henkilökohtainen toimintakyky vaikuttavat Huonot liikkumisen mahdollisuudet	Osallistuminen/ ei mahdollisuutta osallistua Halu elää yksin -, ei kiinnostusta muuhun
Muut lajit (mahdollisuus olla kosketuksissa elämiin)	Luonto Kotieläimet ystävänä	Väsyminen/ virkistymisen luonnosta Eläimet ainoa kiinnostuksen kohde	Oikeus elää omanlaistaan elämää yhteydessä toisiin
Leikki (nauru, virkistäytyminen)	Huumori Vierailut Omanlainen elämä	Toivon menettäminen Ilottomuus Elämästä luopuminen	Vaikutus mielialaan Personalliset ominaisuudet
Oman ympäristön kontrolli Poliittinen (mahdollisuus päätöksentekoon) Materiaalinen (kuuluminen yhteisöön)	Omaisten antama apu merkittävä, Naapuriapu tärkeää Julkisen palvelun saatavuus /kotihoito Ympäristön kunnioitus	Velat, laskut Luopuminen omista perustarpeista Omat kipeät kokemukset	Kiitollisuus / häpeä Avuntarpeen huomiointi Köyhien ikäihmisten asema yhteiskunnassa

9 IKÄIHMISTEN OMAKOHTAISIA KOKEMUKSIA OIKEUDENMUKAISUUDESTA

Tässä luvussa etsin vastauksia toiseen tutkimuskysymykseeni; siihen kuinka oikeudenmukaisena ikääntyvä kokee elämäntilanteensa ja tulevaisuuden. Eriarvoisuuden kokemus näyttäisi vaikuttavan siihen, kuinka oikeudenmukaisena ja elämisen arvoisena ikäihminen elämäntapahtumansa tuntee. Aineiston kirjoittajat ovat hyvin erilaisista yhteiskuntaluokista ja ammanteista. Osa kirjoittajista oli tehnyt pitkän ja vaiherikkaan työuran eri tehtävissä, jotkut olivat muuttaneet työn perässä ulkomaille tai olleet pientilanemäntänä ja kotiäitinä. Työeläkkeen määrä oli näin ollen hyvin erilainen. Kirjoittajat kertoivat saavansa kansaneläkkeen lisäksi pientä työeläkettä ja myös takuueläkkeen tuomasta lisäansioista. Köyhyys oli synnyttänyt kirjoittajissa kokemuksia myös epäoikeudenmukaisuudesta, ja osa kirjoittajista ilmaisee katkeruutensa yhteiskuntaa ja sen tarjoamaa suojaa kohtaan.

”Sairaana ei jaksaisi taistella oikeuksiensa puolesta ja silloin niistä ei kukaan tiedä. Jos yrittää kertoa köyhyydestä ja huono-osaisuudesta se heti torpedoidaan...”(9)

9.1 On helpompi unohtaa heikompi, kun ei ole kontaktia

Tämän aineiston kirjoittajista osa kokee elämässään etenemisen mahdollisuuksien puutteen olleen syynä siihen, että työura ei ole tuonut tuottanut riittävää taloudellista turvaa vanhuuden varalle. Toisaalta jotkut kirjoittajista kokevat, että lapsuuden ja nuoruuden köyhistä olosuhteista ja vaikeista kokemuksista huolimatta ovat saaneet hyvät lähtökohdat elämään ja kokevat tämän hetken niukankin taloudellisen tilanteensa tyydyttävänä.

”Suureen surkutteluun ei varsinaisesti ole ollut syytä. Yritän katsoa asioita niin, että pahemminkin voisi olla.” (15)

”Minulla on oikein hyvä vanhuus ei ole mitään puutetta vaikka se lapsuus oli ankea.” (17)

Eräs kirjoittaja kokee epäoikeudenmukaisena sen, että kouluttautumisestaan huolimatta on jäänyt ilman sitä toimeentuloa ja oikeutusta uralla etenemiseen, jota oli tavoitellut. Tämä

aiheuttaa hänelle katkeruutta, johon hän esitti syyksi vääriä valintoja ja yhteiskunnallisia muutoksia sekä poliittista ilmapiiriä, johon hän ei ollut koskaan kokenut kuuluvansa.

”Oli muutakin vieraannuttavaa sen ajan Suomessa, poliittisesta tilanteesta lähtien...Työjaksoni ja paremman onnen päivät olivat tilapäisiä, siis Michael Corleonia siteerakseni: Just when I Thought I Was out..they pull me backin. Ja nyt ei mitään muutosta ei elämässä ole nähtävissä, ei enää noitakaan jaksoja.” (18)

Yhteiskunnan arvoihin ja arvostuksen kokemiseen viitataan myös useissa kirjoituksessa, joissa pohditaan vanhusten ja muiden ryhmien, kuten vammaisten ja yhteiskunnasta syrjäytyneiden kohtelua.

”Kaikki murenee arvot katoaa ja kauneus on valttia ja jos putoaa kilpailussa ulos pelistä se on pelattu.” (10)

”Vuodet kuluvat...Askel lyhenee, kuulo heikkenee, voimat vähenevät – väijäämättä tapahtuu se minkä tiesi tapahtuvan, mutta ei täysin ymmärtänyt.” (19)

Vanhuuden aiheuttamat fyysiset muutokset ja niiden vaikutukset ovat yllättäneet monet tämän aineiston vanhuksista, vaikka niitä oli toisaalta osattu odottaa. Kirjoittajat kokevat epäoikeudenmukaisena sen, että terveyspalvelujen saanti ja laatu riippuu asuinpaikasta ja varallisuudesta. Ikääntymisen mukanaan tuomien terveydellisten ongelmien johdosta koetaan palvelujen piiriin ja hoitoon pääsy vaikeana taloudellisten resurssien puutteessa.

”Apteekkiin kannan joka kuukausi osan eläkkeestäni. KELA huom! Sairaus tuo hankaluutta, koska kunnalliset terveyspalvelut ontuvat. Odotusaika terveyskeskukseen on yleensä 1-2 jopa 3 kuukautta jos aikoo päästä samalle lääkärille. Yksityislääkäreille ei meillä ole varaa mennä.”(3)

”On helpompi unohtaa heikompi kun ei ole tosi kontaktia... Päättäjät pitä todella jalkauttaa köyhän ja syrjäytyneen porukan pakeille.” (10)

Kaikille tämän aineiston ikääntyville ei ollut tarjolla ajantasaisia ja sopivia palveluja, vaan he joutuvat ottamaan vastaan sen palvelun, jota heille kullakin paikkakunnalla on mahdollista tarjota. Vaihtoehtoisia ostopalveluja on tarjolla mutta kaikilla ei ollut mahdollisuutta hankkia niitä taloudellisen tilanteen takia. Myös palvelujen siirtyminen sähköisiksi ja lähi-kontaktien vähentyminen koetaan etäännyttävän päätöksentekijät todellisuudesta helpommin. Kaikkien edellä mainittujen asioiden kuvataan lisäävän eriarvoisuuden kokemusta.

Kirjoituksissa kerrotaan ikäihmisten kohtaamisista terveys- ja sosiaalipalveluissa. Nämä kirjoittajat kokevat, että eivät olleet saaneet oikeudenmukaista ja tasavertaista kohtelua suhteessa muihin ikäryhmiin.

”Pyysin apua kotiin, luvattiin että 2 viikon aikana minua käy katsomassa sairaanhoitaja, kävikin ensimmäisellä viikolla 2 kertaa. Niin minä jouduin turvautumaan naapureiden apuun... Terveystenhoitaja kävi katsomassa ja yritti väittää että voisin kulkea pussilla ja hoitaa itse asiat, ei ottanut ollenkaan huomioon polveeni on jouduttu tekemään isompi leikkaus ja lääkkeet niin vahvat että huimasi.” (4)

”Minkäänlaista apua ei saada koska meillä ei ole rahaa Kyllä apua olisi tarjolla Minä en enää jaksa uskoa, että tähän tulee mitään muutosta parempaan.”(13)

”..Jatkuvaa kamppailua viranomaisten kanssa. Meitä ei ole. Meitä ei kuunnella (9)

Heidän omia toiveitaan ei ole kuunneltu riittävästi, eikä heidän esittämiään terveydellisiä ongelmia oteta vakavasti. Pahimmissa tapauksissa tämä johtaa ikäihmisen toimintakyvyn heikkenemiseen pysyvästi.

Aistien ja mielikuvituksen sekä ajattelun käyttämistä ei voi kukaan kuitenkaan estää. Huolimatta fyysisistä ja ympäristöstä johtuvista rajoituksista, kirjoittajat pohtivat elämäänsä kuuluvia asioita laajasti sekä omasta että yhteiskunnallisesta näkökulmasta katsoen. Ajatteluun ja asioiden läpikäymiseen koetaan nyt olevan aikaa. Joissakin kirjoituksissa otetaan kriittisesti kantaa nykyistä yhteiskuntapolitiikkaa kohtaan. Ikääntyvät kokevat olleensa rakentamassa yhteiskuntaa sodan jälkeisinä vuosina ja näkevät nykyisen kehityksen menevän huonoon suuntaan. Tämä tuntuu kirjoittajista epäoikeudenmukaiselta. Erityisesti maahanmuutto, EU:hun liittyminen, rahavirtojen suuntautuminen ulkomaille kotimaan sijaan ja nuorison tilanne koetaan huolestuttavana. Toisissa kirjoituksissa ei ulkopuoliseen maailman tilanteeseen haluta tai jakseta ottaa kantaa.

”En juurikaan seura kotimaan politiikkaa. Luottamuksen mukana on mennyt mielenkiinto.” (19)

”Sitä en ymmärrä, kun jatkuvasti tiedotusvälineissä toivotetaan, kuinka nuoriso voi huonosti, on sitä nuoria ennenkin ollut eikä tuollaista paapomisia ole pidetty...En käsitä mikä niillä on huonosti, ehkä ne joutuu liikaa lukemaan ja opiskelemaan eikä kaikkien pää kestä sitä ja ne turhautuu, ja kun nuoret ei saa töitä, syrjäytyvät sen tähden..”(12)

Tässä aineistossa yhteiskunnallinen tilanne nähdään myös uhkaa tuottavana asiana suhteessa omaan vanhenemiseen, lasten ja lastenlasten tulevaisuuteen. Kirjoittajat kantavat huolta sekä kansallisesti että maailmanlaajuisesti tulevaisuudesta ja kehityksestä

”Äidin kanssa keskustelimme maailman asioista loppuun asti ”paransimme” maailmaa....ymmärsimme kyllä että maailmassa tulee suuria muutoksia, köyhien asema vain huononee ja sieltä pitäisi aina kaikki säästöt saada, kun varakkaita ihmisiä on niin vähän, ettei niiltä oteta, vaan suureta köyhien määrältä” (11)

”Nyt markkinatalous tallaa kaiken alleen. Jos ei tule tarpeeksi voittoa väkeä pellolle pistää kyllä siinä saa sitten xxx tulosta sosiaalisella puolella monen ihmisen elämä tuhoutuu ei ole mitään tarkoitusta.”(10)

Kirjoittajat tuovat esiin oikeutuksensa hoivaan ja huolenpitoon ja tunteisiin vanhuudessa. Ilo, suru, rakkaus ja myös negatiiviset tunteet ovat jokaisen ihmisen oikeus. Myös ikääntyvällä tulee olla oikeus olla yhteyksissä toisten kanssa niin halutessaan sekä osoittaa ja saada kokea tunteita ympäristön asenteista huolimatta. Yhdessä kirjoituksessa kuvataan kuinka myös ikääntyvä voi löytää onnen ja yhdessä toisen kanssa selviytyä arjesta paremmin.

”...kaikki sano, rohkea teko mennä vanhana yhteen, itse ajattelen että kaikella on tarkoitus...Iloa ja välillä surua, kärsimyksetkin meitä vahvistaa. Mieheni on vielä aika hyvässä kunnossa, Hän on nyt apuna niillä voimilla mitä Hänellä on. ” (8)

Oman ympäristön kontrolliin kuuluu heikomman oikeutus apuun ja huolenpitoon. Ikäihmisen kohdalla tämä tarkoittaa paitsi omaisten ja läheisten antamaa apua, myös ympäristön ja yhteiskunnan velvollisuutta pitää huolta avun tarpeesta olevista jäsenistään. Kirjoittajat kokevat oikeudenmukaisena omaisilta ja läheisiltä saamansa avun, koska he kokevat, että apu oli osittain vastavuoroista ja ansaittua. Myös yhteiskunnan taholta kirjoittajat toivovat tukea ja apua vanhuuteen, mikä heidän käsityksensä mukaan on yksi yhteiskunnan tehtävistä.

”Voimaa ja tukea saan lapsiltani ja lapsen lapsilta. Saan sekä henkistä, että aineellista tukea.” (6)

”Voimaa olen saanut ystävistä...Sukulaiset, tuttavat ovat olleet tukena...” (2)

”Niin naapuri haki minulle lääkettä ja ruokaa ja hyvä ystävä tuli 3 km päästä katsomaan useamman kerran ja toi valmista ruokaa.” (4)

Omaisten antama apu ja tuki koetaan aineiston mukaan merkittävänä mutta myös naapureilta saadaan tukea ja apua. Kirjoittajat kokevat helpommaksi ottaa apua vastaan omaisilta kuin

vierailta ihmisiltä. Ulkopuolista apua ei aina ole edes tarjolla tai sitä ei ole mahdollista vastaanottaa. Ne kirjoittajat, joilla on hyvät suhteet läheisiin ja kontakteja muihin ihmisiin kokevat myös olevansa enemmän osallisia ympäristön ja yhteisön kanssa. Sosiaaliset suhteet tuovat ikäihmisen arkeen valoa. Ne kirjoittajat, jotka eivät kyetse liikkumaan tai muista syistä kokevat yksinäisyyttä, tuovat esiin ulkopuolisuuden kokemuksia. Elämä näyttäytyy heille ankeana eikä tulevaisuudessa näy siihen parannusta ja heidän elämäntilanteensa tuntuu ahdistavalta ja toivottomalta.

9.2 Yhteenvetoa oikeudenmukaisuuden ja epäoikeudenmukaisuuden kokemuksesta ikäihmisen elämässä

Tämän aineiston mukaan eriarvoisuus ikäihmisten elämässä korostuu toimintamahdollisuuksien toteutumisessa. Aineistossa eriarvoisuus näyttäisi riippuvan paitsi yksilöllisistä voimavaroista, myös paikallisista eroista esimerkiksi asuinpaikan suhteen, kuin myös sosioekonomisen aseman suhteen. Aiemmin esitetyn tutkielmani teorian pohjalta todettiin, että ikäihmiset eivät ole homogeeninen ryhmä, joka voidaan niputtaa yhdeksi joukoksi. Ikäihmisten joukossa on sekä hyvin toimeentulevia, kuin myös taloudellisessa ahdingossa eläviä vanhuksia. Tuottelias ja aktiivinen vanhuus ei ole kuitenkaan kaikille vanhuksille mahdollista terveydellisten tai sosiaalisten vaikeuksien takia.

Amartya Sen (1980) korostaa ihmisen hyvinvoinnin muodostuvan hyvästä ravinnosta, terveydestä, itsekunnioituksesta ja mahdollisuudesta osallisuuteen yhteisössä. Myös tässä tutkimuksessa nämä asiat korostuvat. Ikäihmisten kokemus oikeudenmukaisuudesta elämässään koostuu perustarpeista ja niiden toteutumisesta. Ikäihmiset kokevat elämäntapahtumansa sekä luonnollisena jatkumona, kuin myös omista pyrkimyksistään huolimatta epäoikeudenmukaisena. Tämä näkyy erityisesti tyytyväisyydessä tämän hetkiseen elämän tilanteeseen. Jos taloudellista vaurautta ei ollut aiemmin elämän varrella, ei sitä vanhuudessakaan kaivattu. Eläminen on suhteutettu taloudellisiin resursseihin. Eniten katkeruutta on niillä ikäihmisillä, joiden vanhuuden kehitystehtävä oli jäänyt toteutumatta. He eivät kokeneet saavuttaneensa itsellensä asettamia tavoitteita joko omasta, ympäristön tai yhteiskunnan taholta muodostuneista syistä.

Ikäihmisellä on oikeus saada osakseen huolenpitoa ja hoitoa sekä toimivia, oikeanlaisia, oikea-aikaisia palveluja ja myös taloudellisia palveluja. Silva Tedre (2008) painottaa ikäihmisen tarvetta ja oikeutta suojaaviin tekijöihin, jotka mahdollistavat hänen arjesta selviytymisensä joko yksin tai toisen kanssa. (Tedre 2008, 201.) Ikäihmisen selviytymisen mahdollisuudet tulisi tunnistaa. Siksi näkisin erittäin tärkeänä pohtia tuen ja auttamisen tapoja yksittäisen ikäihmisen näkökulmasta. Vain sillä tavalla ikäihmisen oikeudenmukaisen kohtelu, oikea-aikainen ja oikeanlainen palvelu voidaan hänelle järjestää yhteiskunnan taholta.

Palvelutarpeen arvioinnissa ohitetaan usein vanhuksen oma toive palvelusta ja loppujen lopuksi taloudelliset näkökohdat saattavat ohittaa yksilölliset tavoitteet. Myös tässä tutkimuksessa ikäihmiset kokevat saaneensa osakseen epäoikeudenmukaista kohtelua. Heidän toivonsa ja tarpeensa on sivuutettu tai sitä ei otettu huomioon. Palveluiden hakeminen koetaan vaikeana, koska asiointi on muuttunut yhä enemmän sähköiseksi ja palvelut heikosti saavutettaviksi. Ikäihmiset kokevat joutuvansa luovuttamaan elämänsä päätäntävällän muille. Tämä taasen on vastoin Nussbaum (2011) käsitystä ihmisen vapausoikeuksista. Yhteiskunnan tulisi jakaa resursseja niin, että yksilö, olipa sitten vanha tai nuori, on oikeutettu itse vaikuttamaan elämänsä kulkuun ja valintoihin. Elämäntilanteen karu todellisuus, vailla toivoa paremmasta, saa monen kirjoittajan luovuttamaan päätäntävällän omasta elämästään muille.

Esitän seuraavaksi tiivistelmän (taulukko 4), johon olen koonnut keskeisimmät asiat aineistosta liittyen oikeudenmukaisuuden tunteeseen. Myös tämän taulukon luokat on muodostettu Martha Nussbaumin nimeämien toimintamahdollisuuksien pohjalta. Taulukkoon on lisätty myös tutkijan aineistosta muodostama oma näkökulma ikäihmisten oikeudenmukaisuuden kokemiseen. Ikäihmiset kokevat oikeudenmukaisena ja heille kuuluvana sekä läheisten että yhteiskunnan velvollisuuden auttaa ja tukea heitä vanhuuden koittaessa. Ikäihmiset toivovat saavansa palveluja, kun niiden tarvetta tulee. He toivovat myös, että heidän omia tarpeitaan ja valintojaan kuultaisiin, kunnioitettaisiin ja heitä ikäryhmänä arvostettaisiin. Epäoikeudenmukaisena he kokevat asuinpaikasta johtuvan eriarvoisuuden suhteessa palvelujen saamiseen ja liikkumiseen. Ikäihmiset kokevat myös arvostuksen puutetta suhteessa yhteiskuntaan. Palvelun laatu ja asiaton kohtelu aiheuttavat myös epäoikeudenmukaisuuden tunnetta, mikä pahimmillaan johtaa ikäihmisen eristäytymiseen.

TAULUKKO 4 Ikäihmisen oikeudenmukaisuuden kokemukseen vaikuttavista tekijöistä

Toiminta- mahdollisuudet/ Martha Nussbaum	Subjektiiiviseen kokemukseen oikeu- denmukaisuudesta / epäoikeudenmu- kaisuudesta vaikuttavia asioita	Tulkintaa oikeuden- mukaisuuden kokemiseen vai- kuttavista tekijöistä
Elämä (elämisen arvoista)	Menneisyydessä tapahtuneet asiat vaikuttavat/ suhtautuminen niihin, elämän hyväksyminen	Ansaittu riittävä hoito- ja huolenpito vanhuudessa Oikeat palvelut
Terveys	Katkeruus hoidon ja palvelujen eriarvoisuudesta	Hoidon priorisointi, Paikalliset erot, Taloudelliset näkökohdat— toimintakyky, Omaisten osuus
Ruumiillinen koskemattomuus	Oikeus elää omaa elämää ilman pelkoa turvattomuuden kokemus	Laaja-alainen palvelutarpeen arviointi Gerontologisen sosiaalityön tarve luotettavat suhteet läheisiin
Aistit, mielikuvitus ja ajattelu (harrastaminen)	Ympäristön tarjoamat mahdollisuudet vaikuttavat Kulkuyhteyksien puute aiheuttaa eriarvoisuutta Toimintakyyn heikkeneminen	Yhteiskuntasuunnittelu, vanhuspalvelulaki Vanhusten tarpeiden huomioon ottaminen ja kuuleminen
Tunteet (mahdollisuus osoittaa ja kokea tunteita)	Ympäristön asenne Arvostuksen kokeminen Läheiset ihmissuhteet tai niiden puute	Yleinen vanhuskäsitys Työntekijöiden asenne Suhteet läheisiin
Itsenäinen päättely mahdollisuus suunnitella omaa elämää	Halu / oikeus elää omanlaista elämää Mahdollisuus päättää omista palveluista	Ikäihmisen valintojen kunnioittaminen Toimintakyky vaikuttaa
Osallisuus Mahdollisuus elää toisten kanssa	Oikeus valita missä asuu Erlaisuuden hyväksyminen	Palveluasumiseen pääsy silloin kun haluaisi, pitäisi olla mahdollista Yksilöllinen palveluvalikoima
Muut lajit (mahdollisuus olla kosketuksissa eläimiin)	Oikeus olla yhteyksissä eläinten kanssa esim. palveluasumisessa Oikeus ulkoiluun	Miten palvelujärjestelmä reagoi? Miten säilytetään yhteys luontoon
Leikki (nauru ja virkistäytyminen)	Oikeus yhdessäoloon ja huumoriin	Iloton arki- työntekijälähtöinen työskentely Persoonalliset erot vaikuttavat
Oman ympäristön kontrolli Poliittinen (mahdollisuus päätöksentekoon) Materiaalinen (kuuluminen yhteisöön)	Ikäihmisellä on paljon annettavaa ei kuitenkaan usein halua tai mahdollisuutta osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnassa	Ikäihmiset; suuri, kasvava ryhmä jolla vaikutusmahdollisuuksia tulevaisuudessa

10 KÖYHYHDEN MERKITYS IKÄÄNTYVÄN ARJESSA

Tässä luvussa kokoan yhteen tutkimukseni pääkohdat ja tulokset. Eri lukujen otsikot ovat nousseet kirjoittajien teksteistä. Köyhyyden merkitys ikäihmiselle, sen vaikutukset arjessa pärjäämiseen ja selviytymiseen, huolimatta taloudellisesta tilanteesta, sekä oikeudenmukaisuuden ja arvostuksen kokeminen yhteiskunnassa kietoutuvat yhteen. Ja näin kaikki yhdessä selittävät tutkimukseni pää- kysymystä siitä, mitä köyhyys ikäihmisen arjessa on. Tutkimuksen tuloksena voidaan todeta, että Amartya Senin ja Martha Nussbaumin toimintamahdollisuuksien valossa ravinto, hyvä terveys, itsekunnioitus ja mahdollisuus osallistua tukevat vanhan ihmisen selviytymistä arjessa huolimatta taloudellisista vaikutuksista. Ikäihmisten köyhyyteen on vaikuttanut elämäntapahtumat. Vanhus sinnittelee niukan toimeentulon varassa luopuen omista tarpeistaan, jopa ruuasta ja lääkkeistä. Vaikeimmassa asemassa ovat ne vanhukset, jotka ovat yksinäisiä, heikkokuntoisia ja syrjäytyneitä. Näiden vanhusten toimintamahdollisuuksien tukeminen on tärkeää, jotta köyhyydestä ei muodostuisi loukku.

10.1 Köyhänä olen syntynyt; köyhänä kuolen

Myös tässä aineistossa käy ilmi kuinka eri tavoin ikäihmiset suhtautuvat köyhyyteen ja antavat sille erilaisia merkityksiä elämässään. Luvun otsikko antaa mahdollisuuden tulkita ikäihmisen kokemusta köyhyydestä kahdella eri tavalla. Kokemus voi olla kohtaloon tyytymistä ja ehkä alistumista siihen, mitä elämä on antanut tai toisaalta se voi olla katkeruutta saavuttamattomista tavoitteista ja vanhuuden kehitystehtävän toteutumattomuutta. Tässä aineistossa korostuu kuinka ikäihmisen köyhyyden kokemiseen vaikuttavat elämäntapahtumat ja sen tapahtumat sekä arvot, joilla he elämäänsä arvottavat. Ne ikäihmiset, jotka ovat tottuneet niukkuuteen elämässään, eivät osaa odottaa tai vaatia vanhuuden ajalta muunlaista arkea. (Haapola ym. 2011, 275.)

Tämän tutkimuksen tuloksia vastaavasti myös Ylinen (2011) toteaa, että vanhuusköyhyys ei ole irrallaan heidän aiemmasta elämästään. Vanhusten elämässä subjektiivinen kokemus köyhyydestä näyttäätyy erilaisena kuin ulkopuolisen silmin katsottuna. Osa ikäihmisistä ei välttämättä koe köyhyyttä ongelmana elämässään, vaan he elävät omaa elämäänsä päivästä

toiseen niukkuudessa ja säästään. Ikäihmiset vaikuttavat olevan elämäänsä tyytyväisiä, vaikka köyhyysmittareilla mitattuna heidän tulonsa jäävät alle köyhyysrajan (alle 60 prosenttia väestön keskiansiosta). Tästä paradoksista syntyy helposti vääristynyt kuva hyvin toimeentulevista ikääntyvistä, jota voidaan kutsua tyytyväisyysparadoksiksi (Linnanvirta 2014, 31). Siksi tämän käsityksen kumoamiseen tarvitaan tutkimuksia, joissa ikäihmiset itse kertovat todellisesta tilanteestaan. Ikäihmisten vaatimukset toimeentulosta poikkeavat nykyisestä käsityksestä sillä he ovat joutuneet lähes koko elämänsä ajan sopeuttamaan niukat ansiot menoihin. (Andersson 2007, 58–59; Saarenheimo ym. 2014, 44.) Niukka toimeentulo on pakottanut ikäihmiset tekemään valintoja kuluttamisen ja palveluiden hakemisen suhteen, mikä kävi ilmi myös tässä tutkimuksessa. Ikäihmiset joutuvat luopumaan omista perustarpeistaan; vaatteista, lääkkeitä jopa ruuasta kyetäkseen maksamaan laskunsa. Tämän kaltaisille ikäihmisille köyhyys merkitsee luopumista monista itselle tärkeistä asioista, kuten myös tässä aineistossa kävi ilmi. Tämä asia on myös nähtävissä vanhustyössä. Työntekijän ja vanhuksen välille saattaa syntyä ristiriitainen käsitys siitä, mikä olisi ikääntyvän arkea parhaiten tukeva ratkaisu. Ikäihmisen päätöksen kunnioittaminen ja hyväksyminen sekä tilanteen kokonaisuuden ymmärtäminen on tämän kaltaisessa tilanteessa vanhustyössä tärkeää.

Köyhyyden ja varattomuuden esiintuominen ja tunnustaminen koetaan yhä häpeälliseksi (Ylinen 2011, 73). Myös tämän tutkimuksen aineistossa häpeän tunne oli merkittävä syy siihen, että ikäihmiset kertoivat peittelevänsä todellista tilannettaan mieluummin kuin tunnustivat, että heillä ei ole varaa. Sosioekonominen tausta vaikuttaa ikäihmisen kykyyn ja mahdollisuuksiin toimia markkinoilla kuluttajana (Van Aershot & Valokivi 2012, 251). Ikääntyvän kohdalla tämä näkyy erityisesti myös sosiaali- ja terveystaloustalouden markkinoilla toimimisessa. Vaikka palveluja olisi arjen helpottamiseksi saatavilla, ei ikäihmisellä ole taloudellisen tilanteen vuoksi mahdollista ottaa vastaan niitä.

Aineistossani köyhyyteen johtaneita syitä ei pohdittu tarkasti. Köyhyyteen vanhuudessa voivat tutkimusten mukaan vaikuttaa monet syyt. Selittäviä tekijöitä ovat esimerkiksi työura, terveys, yksin jääminen ja monet sosioekonomiset syyt. (Vaaramaa ym. 2010, 150–151; Ylinen 2011, 73). Tämän tutkimuksen kirjoittajista suurin osa oli naisia ja heidän kohdallaan lapsuusköyhyys ja koulutusmahdollisuuksien puuttuminen ovat vaikuttaneet ammatinvalintaan ja sitä kautta myös työsuhteisiin ja eläkekertymään. Myös heikko terveys ja sairaudet

ovat johtaneet niukkaan toimeentuloon vanhuudessa. Yhteneviä tuloksia on löydettävissä myös useista muista tutkimuksista siitä, että juuri ikääntyvät naiset ovat suurimmassa vaarassa joutua köyhyysloukkuun. (Niemelä 2009, 413; Linnanvirta 2014, 26; Ylinen 2011, 61; Zaidi 2010, 9.)

Tämän aineiston perusteella huolestuttava ja huomionarvoinen tulos on, että osa kirjoittajista kokee köyhyiden syiden olevan yhteiskunnassa. Tämä tutkimustulos on samankaltainen kuin (Forma & Kallio & Pirttilä & Uusitalo 2007) tutkimuksessa. Siinä todetaan, että vajaa 60 prosenttia kansalaisista pitää köyhyyttä itse aiheutettuna, runsaat 80 prosenttia kokee sen aiheutuvan yhteiskunnan toimista ja 70 prosenttia katsoo köyhyiden johtuvan muista olosuhteista. Erityisesti juuri ikääntyvät ovat eri ikäryhmistä vähiten sitä mieltä, että he ovat itse vaikuttaneet elämäntilanteeseensa. Tässä aineistossa ei ilmennyt esimerkiksi alkoholismilla olevan vaikutusta ikääntyvän köyhyyteen, vaikka siihen törmätään usein vanhussosiaalityössä. Yleisesti suomalaiset kokevat köyhyiden johtuvan yhteiskunnallisista olosuhteista, kuten työttömyydestä ja huonosta palkoista enemmän kuin köyhän henkilökohtaisista ominaisuuksista. (Forma ym. 2007, 29.) Elämänkulkuajatteluun sopiva ajatus on, että vanhuudessa katseet ja ajatukset suuntautuvat jo elämästä luopumiseen ja sen päättymiseen. (Saarenheimo 2003, 22–23; Dunderfelt 2011, 181, 234). Ehkä tästä syystä niin monet kirjoittajat eivät miettineet tai pohtineet syitä, joiden arvelivat johtaneen köyhyyteen.

10.2. Puute ja nälkä vanhuudessa

Köyhydessä elävän ikäihmisen elämässä on paljon muitakin ongelmia kuin rahanpuute. Tämän tutkimuksen kirjoituksissa vanhuksat kuvasivat, miten köyhyys konkreettisesti vaikuttaa heidän elämässään. Köyhyys voi olla pahimmassa tapauksessa puutetta monilla eri tavoilla, jopa aliravitsemusta terveellisen ruuan puuttuessa. Vanhuksilla on harvoin säästössä varoja, joilla kattaa yllättävät menot. Sairastuminen, tapaturma tai muu äkillinen katastrofi kaataa helposti vanhuksen talouden. (Ylinen 2011, 74.) Ehkä siksi useissa kirjoituksissa toivotaan, että elämä saisi jatkua vailla yllättäviä käännteitä. Riski sairastua kasvaa ikääntyessä ja terveyden säilyttäminen koetaan myös tästä syystä tärkeänä. Toisaalta köy-

hyys vaikuttaa siihen, kuinka omaa terveyttä on mahdollista hoitaa. Vanhusasiakkaat saattavat perua lääkäriaikoja ja jättää ostamatta tarpeellisia lääkkeitä, ja näin vaarantaa toimintakyvyn säilymisen ja menettää oikeuden normaalimittaiseen elämään.

Tämän tutkimuksen aineisto-otteista käy ilmi kuinka vanhukset kertovat laskevuksensa tarkkaan tulot ja menot ja tekivät arjen valintoja. Tämä tarkoittaa säästämistä ruuassa, lääkkeissä ja muissa päivittäisissä hankinnoissa. Moni ikääntyvä kertoo myös veloista ja talouden tasa-painottamisesta osamaksujen avulla, koska eläketurva koetaan riittämättömänä. Yksi vanhus kertoi suunnittelevansa tarkkaan miten selviää asuntoon ja muuhun elämiseen kuluvista menoista. Myös Zaidin (2010) tutkimuksessa kävi ilmi kuinka köyhät ikääntyvät luopuivat kalliista kulutustavaroista, lomamatkoista, etsivät halvempaa ruokaa ja jopa säästivät asuntojen lämmityksessä ja muissa kodinkoneissa. (Zaidi 2010, 14.)

Isola ym. (2015, 65) tutkimuksessa todetaan kirjoittajien kokevan suomalaisen vähimmäis-turvan riittämättömänä mutta sitä pidetään kuitenkin muita maita parempana. Ikäihmiset kokevat asumisen omassa asunnossa tärkeänä, vaikka se aiheuttaisi enemmän kuluja. Aineis-toni kirjoittajat kertovat kuinka eläminen on kallista, eivätkä eläkkeiden indeksikorotukset olleet pysyneet mukana yleisen hintatason nousussa. Takuueläke koetaan tarpeellisena ja tervetulleena lisänä mutta huolimatta säästäväisestä elintavasta rahat eivät meinanneet riittää edes elämiseen. Kalliit harrastukset, kuten matkustelu ja yleensäkin liikkuminen julkisilla kulkuneuvoilla koetaan kalliina. Yhä useammat palvelut ovat tulleet maksullisiksi, esimerkkinä mainittiin ulkoilu ja palvelutalossa. Parhaiten pärjäävät ne vanhukset, joilla ei ole velkataakkaa jäljellä ja asumiskustannukset ovat hallittavissa. Pasi Moison tekemässä (2009) tutkimuksessa 80-vuotiailta kysyttiin palvelumaksujen aiheuttamista taloudellisista ongelmista. Moision tutkimuksen mukaan noin joka neljäs iäkäs ihminen koki palvelumaksujen vaikuttavan talouteensa joko jonkin verran tai vähän.

Ylinen (2011) kuvailee sosiaalialan ammattilaisten näkemyksiä vanhusköyhyydestä. Heidän mukaansa köyhyys ja niukkuus tarkoittavat ikääntyvän elämässä epäterveellistä ruokaa, huonoa hygieniää, vanhoja kirpputorivaatteita ja huonekaluja, puutteellisia asumisolosuhteita ja

eristäytymistä kotiin. (Ylinen 2011, 81.) Oma kokemukseni vanhussosiaalityössä vastaa Ylinen tutkimuksen tuloksia. Kouriintuntuvasti köyhyys tulee todelliseksi vasta kotikäynnillä vanhuksen luona. Nämä asiat eivät tulleet kovin selvästi esiin tämän tutkimuksen kirjoituksissa. Syynä tähän on ehkä kirjoittajien valikoituminen. Suureessa puutteessa ja köyhyydessä asuvalla heikkokuntoisella vanhuksella ei todennäköisesti ole mahdollisuutta, kykyä tai edes halua osallistua tämän kaltaiseen kirjoituskilpailuun. Heidän mielipiteensä selvittämiseen olisi tarvittu erilaisia tutkimusmetodeja. Toisaalta köyhyys on vaiettu aihe ja häpeällinen asia eikä siitä haluta puhua muille.

Tämän tutkimuksen aineiston mukaan ei voida sanoa, että Suomessa esiintyy jopa absoluuttista köyhyyttä vanhusten keskuudessa mutta jos sen mittaamista arvioidaan laajemmin, se voi olla mahdollista. Roivainen ym. (2011) kuvaavat absoluuttisen ja suhteellisen köyhyyden eroja. Absoluuttinen köyhyys tarkoittaa tilaa, jossa ihmisen fyysinen elämä on uhattuna. Hänen elämässään on puute ruuasta, juomasta ja asunnon tuomasta suojasta. Tämän kaltaista absoluuttista köyhyyttä ei tässä tutkimuksessa suoranaisesti ilmennyt. Yhdessä kirjoituksessa mainitaan pelastusarmeijan ruoka-avusta ja muusta vapaaehtoisesta ruoka-avusta, jota oli haettu. Toisaalta absoluuttisen köyhyyden mittariksi voidaan ymmärtää myös tila, jossa niukka toimeentulo pakottaa ihmisen yksipuoliseen ruokavalioon. (Roivainen ym. 2011, 9.) Tästä näkökulmasta katsottuna absoluuttista köyhyyttä vanhusten keskuudessa voi siis esiintyä.

Suhteellinen köyhyys kuvataan tilaksi, jolloin ihmisellä ei ole mahdollisuutta elää ympäristössä vallalla olevalla tavalla. Vanhusköyhyydessä suhteellisen köyhyyden tunnistaminen on haastavaa myös tämän tutkimuksen aineiston valossa. Vanhuksen oma elämäntapa voi erottaa hänet yleisesti hyväksytyistä elintavasta, ja toisaalta ympäristön odotukset ikäihmisen sopivasta elämäntyylistä eivät edellytä osallistumista ja kuluttamista samassa mittakaavassa kuin muiden ikäluokkien. Tämä voi olla yksi syy siihen miksi vanhuksen köyhyys voi jäädä jopa huomioimatta.

Köyhyys vaikuttaa ikäihmisen mahdollisuuksiin osallistua ja toimia ja sitä kautta vaikuttaa myös hänen omaan hyvinvointiinsa. Ihmisen vapaus toimia yhteiskunnassa oman tavoitteen mukaisesti vaarantuu, jos hänellä ei ole mahdollisuutta pysyä terveenä, kehittää aistejaan, mielikuvitustaan ja ajatteluaan, saati olla vuorovaikutuksessa ja osallisena toisten ihmisten kanssa. (Nussbaum 2011, 39.) Siksi olisi hyvin tärkeää ottaa tämä asia huomioon vanhuspalveluja suunniteltaessa.

10.3 Selviytymistä tukevat asiat vanhuudessa

Kiinnostava asia tämän tutkimuksen aineistossa oli se, kuinka kaikesta puutteesta ja elämäntapahtumista huolimatta useat kirjoittajat kertovat keinoista, joiden avulla ovat selviytyneet tähän päivään saakka. Kirjoituksissa kerrotaan harrastuksista, ystäväistä, omaisista ja hyvistä naapureista, joiden avulla arjesta on tullut siedettävää taloudellisesta niukkuudesta huolimatta. Jotkut kirjoittajat kertovat konkreettisista tavoista säästää ruuasta tekemällä suurempia annoksia kerrallaan ja hankkimalla alennusmyynteistä elintarvikkeita. Myös taloudenhoidossa laskujen maksamisen jaksottaminen useille kuukausille auttaa tasaamaan tuloja ja menoja. Erityisen monessa kirjoituksessa tulee esiin omaisten antama fyysinen ja taloudellinen tuki. Useat kirjoittajista toteavat etteivät olisi tulleet toimeen ilman niitä. Vanhusten arjen tukemisessa näyttäisi olevan lopultakin kyse jokaisen arkeen kuuluvien perustarpeiden toteutumisesta.

Myös toimijuus korostui tässä aineistossa. Selviytyminen vaatii vanhukselta sekä fyysistä, psyykkistä että sosiaalista toimintakykyä. Jos toimintakykyä on jäljellä, ikäihmisellä on mahdollisuus tehdä valintoja. Kuten Nussbaum (2011) toteaa; vapaus valita on inhimillisesti laadukkaan elämän ja hyvinvoinnin keskeinen tekijä. Tällaisessa tilanteessa vanhuksen on mahdollisuus kokea osallisuutta ja itsenäistä päätöksentekoa omissa asioissaan. Myös Björklund & Sarlio-Siirtola (2011) kuvaavat arvokkaaksi elämän, jossa ihmisen on mahdollista tehdä aitoja valintoja. Tästä syystä vanhukset tämän tutkimuksen tulosten mukaan kokevat elämänlaatunsa hyvänä köyhyydestä huolimatta. Ikäihmisen kohdalla lisäksi selviytymiseen myös toimijuuden moraliteetit. Toimijuus on toimintakykyä laajempi käsite, joka käsittää ikäihmisen kyvyn, halun, osaamisen, täytymisen ja tuntemisen osa-alueet. (Jyrkämä 2008,

195.) Ikäihmisellä tulee toimintakyvyn lisäksi olla myös halua, tahtoa ja osaamista hoitaa omat asiansa ja tehdä päätöksiä.

Kuten myös tämän tutkimuksen aineistosta kävi ilmi, köyhyys lamaannuttaa ihmisen toimintamahdollisuuksia ja saattaa aiheuttaa halua elämästä luopumiseen sekä katkeruutta ja alistumista toisten tekemien päätösten alla. Yhteiskunnan palvelujärjestelmän tulisi toimiltaan tukea toimintamahdollisuuksia niin, että ikäihmisen olisi mahdollista tavoitella hyvinvointiaan ja toimia yhteiskunnassa omilla ehdoillaan. (Björklund & Sarlio-Siirtola 2011, 45.) Ikäihmisen toimiminen arjessa on vaikeutunut, mikä käy ilmi myös tässä tutkimuksessa. Aktiivinen kansalaisuus edellyttää nyky-yhteiskunnassa taitoja, joita ikäihmisillä ei välttämättä ole. Asioiminen esimerkiksi pankissa, verotoimistossa, Kelalla tai sairaalan poliklinikoilla on muuttunut yhä enenevässä määrin sähköiseksi ja henkilökohtainen palvelu on vähentynyt. Kuluttaminen, toimiminen palvelumarkkinoilla sekä valintojen tekeminen voi muodostua osalle ikäihmisistä rasitteeksi ja lisätaakaksi. (Valokivi 2013, 163.) Ikäihmiset ovat haavoittuva ryhmä, jotka tarvitsevat tukea, oikeuksiensa korostamista ja auttamista myös tässä suhteessa.

Yksi keskeisimmistä tutkimustuloksista tämän aineiston perusteella on, että läheiset ovat vanhuksen selviytymisessä arjessa tärkeässä merkityksessä, kuten myös Valokivi (2013, 164) tutkimuksessaan korostaa. Tutkimustulos ei ollut yllätys. Läheisten merkitys on korvaamaton erityisesti hauraiden, muistisairaiden ikääntyvien etujen valvojana ja toiveiden esiintuojina. Hyvät sosiaaliset suhteet läheisiin ovat myös tässä tutkimuksessa vanhusten mielestä tärkeimpiä asioita. Vanhukset kokevat ja odottavat saavansa turvaa sekä apua läheisiltään. Myös Ylisen (2011) tutkimuksessa läheisten merkitys korostui. Vanhuksen selviytyminen ja hyvä elämänlaatu on myös kokonaisuus, joka muodostuu Lawtonin (1991) mukaan fyysisestä terveydestä, psyykkisestä hyvinvoinnista, sosiaalisista suhteista, sosiaalisesta identiteetistä sekä yksilön kykyjen ja ympäristön vaatimusten yhteen sopivuudesta. Kun ikäihmisen asuinympäristö, tarvittavat palvelut ja tuki kuten esimerkiksi liikenne ja terveyspalvelut toimivat, voidaan niillä kompensoida toimintakyvyn puutteita jollakin osa-alueella. Mitä enemmän toimijuudessa on puutteita, sitä enemmän tarvitaan selviytymisessä yhteiskunnan antamaa tukea myös riittävää aineellista toimeentuloa. (Lawton 1991, 3–27.)

10.4 Arvon mekin ansaitsemme

Ikäihmisten arvoa yhteiskunnassa tulisi korostaa. Ikäihmisen hyvinvoinnissa keskeisenä tekijänä on kuuluminen johonkin yhteisöön ja laajemmin yhteiskuntaan. Jokaisen ihmisen elämässä on tärkeää tuntea ja saada osakseen arvostusta, kunnioitusta ja oikeudenmukaista kohtelua. Kun yhteiskunnassa luodaan edellytyksiä inhimilliselle hyvinvoinnille, luodaan samalla myös niitä periaatteita, joihin yksilön tulisi pyrkiä. Julkinen valta kannustaa rakenteisen avulla yksilöä toimimaan tiettyyn suuntaan ja ehkäisee samalla myös ei-toivottuja käyttäytymismalleja. Näin yhteiskunnan rakenne heijastaa niitä arvoja, jotka edustavat vallalla olevaa käsitystä hyvästä elämästä. Jos toimijat eivät voi yhtyä yhteiskunnassa vallitseviin arvoihin ja toimintatapoihin, he vieraantuvat sen toiminnasta (Björklund & Sarlio-Siirtola 2011, 45).

Tämän tutkimuksen aineiston perusteella voidaan olettaa, että monille ikääntyville on mahdollista käydä näin. Muutokset ovat olleet nopeita yhteiskunnassamme. Arvot ja rakenteet, jotka ikäihmisille ovat olleet elämän perusta, ovat murenneet. Ympäriällä oleva maailma tuntuu vieraalta ja arki oudolta. Ikäihmisen asema yhteiskunnassa on epävarma ja monet vanhuksat kokevat olevansa taakkana muille. Taakkana olemisen kokemus ilmenee myös tässä tutkimuksessa. Nussbaum (2011) korostaa yhteiskunnan arvojen merkitystä yksilön hyvinvoinnin suunnittelussa. Hänen mukaansa rikkaus on vain väline, sen sijaan inhimillisten arvojen tulisi ohjata päätöksentekijöitä. (Nussbaum 2011, 126.)

Korostan tässä tutkimuksessa ikäihmisen asemaa palvelujärjestelmässä. Ikääntyminen voi tuoda tullessaan väistämättä lisääntyvää avun tarvetta. Se, kuinka avun tarpeessa oleva ikäihminen ja apu kohtaavat, on haasteellista. Aineistossani monet vanhuksat kertovat kuinka he ovat kokeneet vaikeuksia avun saamisessa ja sen hakemisessa. Tämä voi johtua vanhusten tiedon puutteesta tai henkilökunnan kiireistä sekä puutteista palvelujärjestelmässä, kuten Roivaisen ym. (2011) tutkimuksesta käy ilmi. Toisaalta Vaaramaa (2010) tutkimuksessa todetaan, että lähes puolet vastaajista koki terveyspalveluiden ja hoidon saamisen esteeksi palvelujen puuttumisen ja etäisyyden palveluista, seuraavaksi eniten vaikutti uskon hoidon merkitykseen ja myös rahan puute (17 prosenttia vastaajista). Palveluiden ja hoitoon pääsyn jonnottamisen koki merkittävänä lähes kymmenes osa vastaajista. Julkisten palvelujen laatuun

taasen olivat tyytymättömmimpiä juuri ikäihmiset. (Vaaramaa 2010, 35–38.) Nämä tulokset vastaavat omassa tutkimuksessani saamiani tuloksia. Voidaan olettaa, että eniten palveluja tarvitsevien vanhusten oikeudet ovat jääneet palvelujärjestelmässä näkymättömiin. Palvelujärjestelmässä on tarjolla tarkasti määritelty paketti palveluita, joista vanhuksen tulisi kyetä valitsemaan. Vanhusten haastavia elämäntilanteita ei havaita vaan kokonaisvaltaisen palvelutarpeen arvioinnin sijaan on keskitytty järjestämään palveluita, joiden avulla vanhus selviytyy juuri päivästä toiseen. Vaikka palvelujärjestelmäämme on palveluohjauksen ja lakimuutoksen (Vanhuspalvelulaki) kautta tullut yhä enenevässä määrin arvioinninelementti, ei julkinen palveluvalikoima vastaa ikäihmisten palveluntarvetta. (Ray & Seppänen 2014, 239.) Olen vanhustyössä usein törmännyt siihen, että vanhus pyytää tiettyä palvelua, esimerkiksi siivousta, jota julkiselta puolelta ei enää ole tarjolla. Vanhuksen odotetaan kykenevän itse hakemaan palvelu yksityisen tuottajan markkinoilta, mikä ei useimmille vanhuksille ole mahdollista. Julkisen palvelujärjestelmän tulisi todella antaa palveluja yksilöllisesti, juuri kyseessä olevan ihmisen tarpeeseen ja hänen pyyntöään kuunnellen, jotta vanhuksen kotona-asuminen ja selviäminen mahdollistuisi ja toimijuus säilyisi. Vanhus kokisi olevansa osallinen, oikeutettu päättämään itse omista valinnoistaan ja elämästään.

Köyhyys aiheuttaa tämän aineiston monelle vanhukselle kokemuksia epäoikeudenmukaisesta kohtelusta. Jotta vanhus kokisi elämänsä arvokkaaksi, hänen tulee saada kokea olevansa osallinen omassa elämässään. Vanhukset kokevat usein joutuvansa puolustamaan oikeuksiaan ja asemaansa yhteiskunnassa. Heikon terveyden omaava vanhus ei jaksa eikä useinkaan halua vaatia apua ja tukea itse. Kuten aiemmin tämän tutkimuksen analyysissä todettiin, vanhukset kokevat, että yhteiskunnan toimijoiden tai läheisten ihmisten tehtävä on antaa heille tarvittava apu. He kokevat ansainneensa arvokkaan kohtelun vanhuudessa ja pitävät hoivaa ja huolenpitoa oikeudenmukaisena ja oikeutettuna kohteluna. Vanhussosiaalityön tehtävänä on tukea vanhusta vaikeissa elämäntilanteissa ja varmistaa, että vanhuksen elämässä perusasiat (talous, etuudet, asuminen) ovat kunnossa, ja tällä tavoin voimaannuttaa sekä vahvistaa vanhuksen omaa toimijuutta. Tässä tutkimuksessa gerontologisen sosiaalityön tarve tuli selkeästi esiin. Vanhuksen elämäntilanne ja köyhyys tulevat todeksi vasta kun vanhus kohdataan hänen omassa ympäristössään. Vanhuksen tilanteen havainnoiminen kokonaisuutena ja toimivan tuen ja toimintamahdollisuuksien pohtiminen yhdessä hänen kanssaan luo mahdollisuuden oikeudenmukaisuuden toteutumiselle.

11 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Tutkimusmatka oli mielenkiintoinen, ainutkertainen ja haastava. Ikääntyvän köyhyyden tutkiminen osoittautui moniulotteiseksi kokonaisuudeksi. Yhtä ainoaa totuutta ja selvää, yksiselitteistä tulosta, joka selittäisi ilmiötä tai millä ongelma ratkaistaisiin, ei tässä tutkimuksessa löytynyt. Vanhuksen elämä on vuosien saatossa muotoutunut omintakeiseksi, ja samoin on myös rakentunut vanhuksen asenne omaa elämää kohtaan. Ikäihmisten omat kertomukset köyhyydestä olivat koskettavia ja aitoja. Kertomusten avulla vanhusten kokema köyhyys todentui tutkijalle ja monet kirjoitukset alkoivat elää mielikuvissa ja tulivat näin läheisiksi. Vanhusten käsitykset köyhyydestä ja oikeudenmukaisuudesta olivat yksilöllisiä ja samoin olivat myös keinot, joilla niukkuudesta oli selvitty.

Tukeuduin tässä tutkimuksessa vahvasti Martha Nussbaumin ja Amartya Senin käsityksiin oikeudenmukaisuudesta ja ikäihmisen asemaan yhteiskunnassa, lähinnä tarkastellen yhteiskunnan toimia suhteessa ikäihmisen arjen tukemiseen. Tämän tutkimuksen analyysissä sovelsin Nussbaumin nimeämiä kymmentä toimintamahdollisuutta ja käytin niitä myös analyysini runkona. Erilaiset toimintamahdollisuudet löytyivät aineistosta, mutta niiden sijoittamisessa eri luokkiin vanhusten elämässä oli haasteellista. Kaikista luokista, kuten esimerkiksi ruumiillinen koskemattomuus, ei löytynyt aineistosta suoranaisia viittauksia. Tähän luokkaan löysin kuitenkin maininnan kaltainkohtelusta, jonka koin sopivan siihen kategoriaan. Toimintamahdollisuudet antoivat kuitenkin laajan käsityksen niistä asioista, jotka vaikuttavat ikäihmisen hyvinvointiin. Ne lisäsivät myös ymmärrystä siihen, mihin asioihin vanhusten palveluissa tulisi kiinnittää huomiota. Tarvitaan vanhuksen tilanteen kokonaisvaltaista arviointia, jotta voidaan auttaa ja tukea taloudellisessa ahdingossa olevaa vanhusta. Tästä näkökulmasta Nussbaumin ja Senin teoria antoi mahdollisuuden tarkastella monipuolisesti ja kokonaisvaltaisesti vanhuksen elämää ja soveltui näin myös ikäihmisten köyhyyden ilmiön selittämiseen. Nussbaum ja Sen esittävät, että sellainen instituutionaalinen rakenne mikä lisää ihmisen aitoja arvoja toisista välittämiseen ja turvaa hyvinvoinnin mukaisten toimintamahdollisuuksien toteutumisen, mahdollistaa ihmisen itsensä tekemään valintoja ja luoyhtäläiset, tasa-arvoiset resurssit kaikille yhteiskunnan jäsenille (Bjöklund & Sarlio-Siirtola 2011). Silloin on myös vanhuksen mahdollisuus elää omaa elämää, saada tukea ja apua kun sitä tarvitsee ja kokea arvostuksen ja kunnioituksen sekä oikeudenmukaisuuden tunnetta elämänsä viimeisinä vuosina.

Aineistossa kuvattiin köyhyyden erilaisia muotoja. Ikäihmiset kertoivat niistä varoen ja vain harvassa kirjoituksessa oli luettavissa epätoivoa ja katkeruutta. Absoluuttista köyhyyttä ei tässä tutkimuksessa tullut ilmi mutta ristiriita ikäihmisen oman käsityksen ja todellisuuden välillä kävi selväksi. Köyhyys on selvästi ikäihmisille arka ja vaikea aihe joko kulttuurisista tai yksilöllisistä syistä. Tästä johtuen ikäihmisen köyhyysongelma voi jäädä ulkopuoliselta huomaamatta. Tutkimuksessani ilmeni, että ikäihmiset eivät osaa hakea heille kuuluvia tukia, eikä heillä ole riittävästi tietoa niistä etuuksista, joihin heillä olisi oikeus. Tästä syystä tämän tutkimuksen anti sosiaalityölle on korostaa gerontologisen osaamisen ja ymmärtämisen merkitystä sosiaalityössä. Gerontologinen sosiaalityö haastaa työntekijään jalkautumaan vanhusten luo, sillä tämänkin tutkimuksen mukaan vanhuksen todellista tilannetta voidaan ymmärtää ja havaita vain kohtaamalla hänet hänen omissa ympäristöissään. Gerontologisen sosiaalityön tarve on ilmeinen ja sen tulisi olla oma erillinen osa-alueensa aikuissosiaalityössä.

Tämän tutkimuksen aineiston perusteella voidaan todeta, että vanhusten köyhydessä ei välttämättä ole kyse pelkästä toimeentulosta vaan laajemmasta puutteiden kasautumisesta ja elämänhallinnasta. Suurin huoli heräsi kuitenkin niiden vanhusten asemasta, jotka eivät ole minkään palvelun piirissä. Nämä vanhukset eivät ehkä kuuluneet tämän tutkimuksen aineistoon. He eivät ehkä osaa tai kykene hakemaan apua, eikä heillä ole läheisiä tai verkostoa ympärillään, jotka auttaisivat heitä. He saattavat elää eristyksissä muusta maailmasta, mahdollisesti puutteessakin. Heidän elämäntapansa voi olla heidän oma valintansa, mutta jos se ei sitä ole, kuinka heidät voidaan tavoittaa? Vanhuspalvelulaissa (2012) on kirjattu ilmoitusvelvollisuus avun tarpeesta olevasta henkilöstä. Ilmoitus velvoittaa viranomaisen selvittämään ja arvioimaan kyseisen henkilön tilanteen ja ohjaamaan tarvittaessa hänet palvelujen piiriin. Jokaisen kansalaisvelvollisuus on myös pitää huolta lähimmäisistään. Ehkä tämä toimintatapa lisää hädänalaisessa asemassa olevien vanhusten auttamista.

Tämän tutkimuksen tulokset antavat sosiaalityölle vastauksia myös siitä, kuinka ikäihmiset kokevat köyhyyttä sekä siitä, mitkä syyt siihen ovat vaikuttaneet. Se antaa myös tietoa miten köyhyys ikäihmisen elämässä näkyy. Tutkimus voi myös herättää ajatuksia siitä, millainen työskentelytapa vanhustyössä tulisi olla. Tarkoitin tässä erityisesti vanhuksen elämänkulun

huomioimista. Sitä kautta on helpompi ymmärtää sosiaalisen minuuden vaikutusta ja merkitystä vanhuksen elämässä ja ratkaisuisissa. Vanhuksen sosiaalinen minä kertoo ympärillä oleville ihmisille sen, kuka vanhus on ja miten hänestä on tullut juuri se persoona, jona hänet kohtaamme. Sosiaalisen maailman kautta vanhus rakentaa ja pyrkii säilyttämään oman elämänsä elämänhallinnan. (Salonen 2007, 69; Ylä-Outinen 2012, 24.) Tämä näkökulma tulisi ottaa huomioon vanhuksen palveluja suunniteltaessa. Tässä tutkimuksessa ilmeni kuinka palvelujärjestelmä ei vastaa riittävästi vanhuksen tarpeisiin. Ikääntyville suunnatut palvelut tulisivat olla helposti saavutettavissa ja yksilöidyt juuri kyseisen vanhuksen tarpeita vastaamaan. Myös palvelutilanteissa ja kohtelussa tulisi työntekijän ottaa vanhenemiseen kuuluvat asiat huomioon, jotta vanhus voisi kertoa vaikeistakin asioista kuten esimerkiksi juuri heikosta taloudellisesta tilanteestaan.

11.1 Tutkimuksen luotettavuus ja tutkimusetiikka

Tämän tutkimuksen aineisto oli tilattu Yhteiskunnallisesta tietokannasta mutta myös valmiin aineiston käsittelyn näkökulmasta eettisyys ja luotettavuus on otettava huomioon ja raportoitava tarkasti. Tässä tutkimuksessa olen noudattanut aineistojen käytöstä annettuja yleisiä ohjeita. En ole luovuttanut, siirtänyt tai kopioinut aineistoa. Tutkimuksen valmistuksen jälkeen hävitän sopimuksen mukaisesti alkuperäiset kirjoitukset ja tiedostot. Aineistotteissa olen viitannut kirjoittajaan numerolla oman järjestelmäni mukaisesti, ja tällä tavalla olen halunnut suojella kirjoittajia, joten tunnistamisen mahdollisuutta ei ole. Tutkimukseni tulosten kannalta numeroinnilla ei ollut merkitystä, sillä analyysini oli sukupuolineutraali ja ikäryhmä tarkkaan rajattu. Aineistossa miesten kirjoituksia oli suhteessa paljon vähemmän kuin naisten, eikä tuloksissa voitu näin ollen erottaa naisten ja miesten käsityksiä asiasta. Tässä tutkimuksessa aineistoa ei myöskään ole pilkottu ikävuosien mukaan vaan kokonaisuus muodostui yli 70-vuotiaiden kirjoituksista.

Koska aineistoni oli valmis aineisto, minulla ei ollut mahdollisuutta vaikuttaa sen sisältöön. Aineistoni oli myös hyvin valikoitunutta, sillä uskon etteivät kaikkein vanhimmat, heikoimmat ja hauraimmat kykene kirjoittamaan elämästään, jollei joku auta heitä siinä. Siksi tämän tutkimuksen tulokset eivät ole yleistettävissä koko vanhusväestöön. Jotta kaikista hauraim-

pien ja toimintakyvyltään heikoimpien köyhien ikääntyvien mielipide voidaan selvittää, tarvitaan erilaisia tutkimusmenetelmiä. Heitä ei voida tavoittaa tämän tutkimuksen kaltaisella menetelmällä.

Lisäksi tutkijan tulee tutkijana pohtia omia ennakkoluulojaan ja odotuksiaan sekä niiden vaikutusta tutkimuksen kulkuun. Olen työskennellyt kymmenen vuotta vanhustyössä ja osittain siinä työssä saatu näkökulma ja kokemukset ovat voineet vaikuttaa tämän tutkimuksen analyysiin. Luotan kuitenkin siihen, että oma tietopohjani vanhuksen elämästä on tuonut tähän tutkimukseen myös syvyyttä. Omasta taustastani johtuen koin tärkeänä korostaa tämän tutkimuksen analyysissä vanhenevan ihmisen elämäkokemusta ja sitä, kuinka hän omaa elämänsä arvottaa eri merkityksien kautta. Kuten tässä tutkimuksessa ilmeni, ikäihmiset tarvitsevat ihmisiä ja eri tahoja, jotka tuovat heidän ajatuksiaan esiin ja valvovat heidän etuaan niissä tilanteissa joissa heillä itsellään ei enää ole siihen mahdollisuutta eikä kykyä.

11.2 Jatkotutkimusaiheet

Tutkimukseni on kuvaus vain pienen osan taloudellisissa vaikeuksissa olevien vanhusten arjesta. Jotta kuva vanhuusköyhyydestä täydentyisi, tarvitaan jatkotutkimusta niiden vanhusten osalta, joita tämän kaltaisella tutkimusmenetelmällä ei ole mahdollista tavoittaa. Tällä tarkoitan vanhuksia, jotka eivät kykene valvomaan omia etujaan tai hakemaan apua sitä tarvitessaan. Koska suurin osa iäkkäistä ihmisistä asuu kotona hyvin lähelle elämänsä loppua, tarvitaan tietoa siitä, millaisilla palveluilla heitä tulisi tukea ja auttaa. Heidän elämäntilanteensa tutkimiseen tarvitaan erilaisia tutkimusmenetelmiä kuten haastatteluja, havainnointia ja etnografista tutkimusta. Tämän kaltainen tutkimus olisi myös mielenkiintoista ja antoisaa toteuttaa vanhuksen omassa elinympäristössä.

Myös tässä tutkimuksessa kuin myös muissakin edellä esitellyissä tutkimuksissa kävi ilmi, vaikeimmassa asemassa olivat yli 80-vuotiaat yksinasuvat naiset. Olisi tarpeellista tutkia heidän elämäntilannettaan ja tuen tarvettaan sillä todennäköisesti heidän osuutensa vanhukista tulee lisääntymään tulevaisuudessa. Naisten korkea eliniänodote ja murenevat perhera-

kenteet tulevat vaikuttamaan ja tähän ilmiöön. Jotta sosiaalityössä ja vanhustyöllä olisi keinoja ja tietoa pohtia rakenteellisia uudistuksia, tarvitaan yhteiskunnallista tutkimusta ilmiöstä.

Tämä tutkimus herätti myös pohtimaan vanhushpalvelujärjestelmää kokonaisuudessaan. Tutkimustulokset osoittivat, että vanhuksen palvelun tarve ja palveluvalikoima eivät kohtaa. Olisikin tarpeellista tutkia myös sitä, mitä ikäihmiset todella haluavat ja tarvitsevat arjen tukemiseen ja millaista kohtelua he itse toivovat. Arvostava kohtaaminen ja ihmisarvo ovat jokaisen oikeus yhteiskunnassamme ja myös vanhustenpalveluissa sen tulisi olla toimintatapa, jota jokainen vanhusten kanssa tekemisissä oleva noudattaa. Uutena ilmiönä ovat yhteiskuntaamme tulleet myös maahanmuuttajataustaiset ikääntyvät. Millainen heidän asemansa tulee olemaan tai on tällä hetkellä suomalaisessa vanhushpalvelujärjestelmässä, on myös mielenkiintoinen ja tutkimaton alue sosiaalityössä.

Vanhuustutkimus on ajankohtaista juuri nyt ja sitä tarvitaan tulevaisuuden rakenteita ja palveluja suunniteltaessa. Tämänkin tutkimuksen tekemisessä todentui vain se kuinka yhden oven sulkeminen avaa vain toisen oven, tarpeen uuden asian tutkimiseen.

12 LÄHTEET

Andersson, Sirpa (2012) Ageing in place–ikäihmisen asumisen ongelmat ja sosiaaliset suhteet. *Gerontologia*: 1, 2–13.

Andersson, Sirpa (2007) *Kahdestaan kotona*. Vaajakoski: Gummerus kirjapaino Oy

Björklund, Liisa & Sarlio-Siirtola, Sari (2010) Inhimilliset toimintavalmiudet suomalaisessa sosiaalipolitiikassa. Teoksessa Heikki Hiilamo & Juho Saari (toim.) (2010) *Hyvinvoinnin uusi politiikka- johdatus sosiaalisiin mahdollisuuksiin*. Helsinki: Diakonia ammattikorkeakoulu. Julkaisuja: 27.

Dunderfelt, Tony (2011) *Elämänkaaripsykologia*. Helsinki: WSOY.

Forma, Pauli & Kallio, Johanna & Pirttilä, Jukka & Uusitalo, Roope (2007) *Kuinka Hyvin valtio pelastetaan? Tutkimus kansalaisten sosiaaliturvaa koskevista mielipiteistä ja valinnoista*. *Sosiaali – ja terveysturvan tutkimuksia*: 89. Vammala: Vammalan kirjapaino.

Grönfors, Martti & Vilka, Hanna (toim.) (2011) *Laadulliseen tutkimuksen kenttätömenetelmät*. Hämeenlinna: ISBN.

Haapola, Ilkka & Karisto, Antti & Seppänen, Marjaana (2011) *Ikääntyvien köyhyys ja sen heijastumat hyvinvointiin*. Teoksessa Katja Forsse, & Irene Roivanen, & Satu Ylinen & Jari Heinonen (toim.) (2011) *Kohtaako sosiaalityö köyhyyden? Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2011*. EU; ISBN, 1275–301.

Heikkilä, Matti (1990) *Köyhyys ja huono-osaisuus hyvinvointivaltiossa*. Tutkimus köyhyyden ja hyvinvoinnin puutteiden kasautumisesta Suomessa. Helsinki; Sosiaalihuollituksen julkaisu: 8/1990.

Hiilamo, Heikki & Saari, Juho (toim.) (2010) *Hyvinvoinnin uusi politiikka – johdatus sosiaalisiin mahdollisuuksiin*. Diakonia Ammattikorkeakoulu. *Tutkimuksia*: 27. Tampere: Juvenes Print Oy, 13–35.

Hirsjärvi, Sirkka & Reme, Pirkko & Sajavaara, Paula (2004) *Tutki ja kirjoita*. Helsinki: Tammi.

Isola, Anna-Maria (2012) *Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä seuranta-aineisto*. [elektroninen aineisto]. FSD2795, versio 1.0 (2012-12-04). Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietotarkisto [jakaja], 2.

Isola, Anna-Maria (2012) Miten köyhydestä voi selviytyä? Syrjäytymisestä selviytymiseen Suomessa – seurantatutkimus. Teoksessa Suvi Raitakari & Heli Valokivi (toim.) Tutkiva sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen luonne ja odotukset tässä ajassa. Käytännön ja tutkimuksen menetelmällinen rikkaus. Helsinki: Talentia & Sosiaalityön tutkimuksen seura, 24–28.

Isola, Anna-Maria & Turunen, Elina & Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko & Hiilamo, Heikki (2015) Syrjäytynyt ihminen ja kunta. Kunnallis alan kehittämissäitiö. Sastamala: Vammalan Kirjapaino Oy.

Julkunen, Raija (2008) Yhteisvastuusta julkisen vastuun prioriteetteihin. Teoksessa Petteri-Niemi & Tuija Kotiranta (2008) Sosiaalialan normatiivinen perusta. Tampere: OY Yliopistokustannus, 146–183.

Jyrkämä, Jyrki (2008) Toimijuus, ikääntyminen ja arkielämä – hahmottelua teoreettis- metodologiseksi viitekehykseksi. Gerontologia: 4, 190–203.

Jyrkämä, Jyrki (2013) Vanheneminen, arkitilanteet ja toimijuus. Teoksessa Eino Heikkinen & Jyrki Jyrkämä & Taina Rantanen (toim.) Gerontologia. Saarijärvi: ISBN, 421–425.

Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti (2005) Köyhyyden teoria ja käytäntö. Teoksessa Juho Saari (toim.) (2005) Köyhyyspolitiikka johdatus sosiaalipolitiikan ytimeen. Vantaa: Kirjapaino Dark Oy, 28–63.

Koistiainen, Anja (2010) ”Olis niin hauska olla joukon mukana” Kotona omatoimisesti asuva gerontologisen sosiaalityön määrittäjänä. Turun yliopisto. Sosiaalitieteiden laitos. Lissensiaatintyö.

Kuivalainen, Susan & Airio, Ilpo & Hiilamo, Heikki & Niemelä, Mikko (2005) Suomalainen köyhyyspolitiikka. Teoksessa Juho Saari (toim.) (2005) Köyhyys politiikka johdatus sosiaalipolitiikan ytimeen. Vantaa: Kirjapaino Dark Oy, 63–121.

Lawton, M Powell (1991) A multimedimensional view of quality of life in frail elders. Teoksessa James Birren & James Lubben & John Rowe & David Dutchman (toim.) (1991) The concept of measurements of quality of life in frail elders. San Diego: Academic press, 3–27.

Linnavirta, Suvi (2014) Yksin asuvien kansaneläkeläismiesten taloudellinen ja sosiaalinen turva. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia:130. Tampere: Juvenes Print.

- Metsämuuronen, Jari (2009) Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. Jyväskylä: Gummerus.
- Moiso, Pasi (2008) Köyhyyden ja toimeentulo-ongelmien kehitys. Teoksessa Pasi Moiso & Sakari Karvonen & Jussi Simpura & Matti Heikkilä (toim.) Suomalaisen hyvinvointi. Helsinki: Stakes, 256–275.
- Moiso, Pasi (2009) Suomalaisen hyvinvointi ja palvelut ikääntyneiden käyntihaastattelut [elektroninen aineisto]. FSD2889, versio 1.0 (2014-06-06). Helsinki: Tilastokeskus [aineistonkeruu], 2009. Helsinki: Terveystieteen ja hyvinvoinnin laitos [tuottaja], 2009. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [jakaja], 2014. Viitattu: 18.9.2015.
- Mroczek, Daniel & Griffin, Paul & Spiro, Avron & Neupert, Shevaun (2006) Social influences on adult personality, self-regulation and health. Teoksessa Klaus Warner Schaie & Laura Carstensen (toim.) (2006) Social Structures, Ageing, and Self-Regulation in the Eldery. United States of America: Edwards Brothers, 69–85.
- Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anja & Pösö, Tarja (toim.) (2009) Sosiaalityö ja teoria. Juva: Bookwell Oy.
- Niemelä, Pauli (2009). Ihmisen toiminnallisuus ja hyvinvointi sosiaalityön teoreettisen ymmärryksen perustana. Teoksessa Mikko Mäntysaari & Anja Pohjola & Tarja Pösö (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Juva; WS Bookwell Oy, 18–29.
- Niemi, Petteri (2008). Priorisoinnin eettisestä perustasta sosiaalialalla. Teoksessa Petteri Niemi & Tuija Kotiranta Sosiaalialan normatiivinen perusta. Tampere: OY Yliopistokustannus, 100–146.
- Nussbaum, C. Martha (2007) *Frontiers of Justice. Disability. Nationality. Species. Membership.* Cambridge Massachusetts: Harvard University Press.
- Nussbaum, C. Martha (2011) *Creating Capabilities. The Human Development Approach.* Cambridge, Massachusetts and London, England: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Orme, Joan & Briar-Lawson Katharine. (2010) Theory and Knowledge about Social Problems to Enhance Policy Development. Teoksessa Ian Shaw & Katharine Briar-Lawson. ym. (toim.) 2010 The SAGE Handbook of Social Work Research. SAGE, 49–63.

Van Oorschot, Wim & Helman, Loek (2000) Blame or fate, Individual or social? An International comparison of popular explanations of poverty. *European Societies*. 2(1) 2000:1–28.

Paloa, Elina & Karjalainen, Vappu (2011) Sosiaalipolitiikka hukassa vai uuden jäljillä. Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki: Unigrafia.

Ray, Mo & Seppänen, Marjaana (2014) Rakenteellinen lähestymistapa vanhussosiaalityössä – kriittisen gerontologisen sosiaalityön näkökulma. Teoksessa Anneli Pohjola & Merja Laitinen & Marjaana Seppänen (toim.) Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014. Painettu EU:ssa: ISBN, 234–250.

Rawls, John (1993) *Political liberalism*. New York: Columbia University Press.

Roivainen, Irene & Heinonen, Jari & Ylinen, Satu (2011) Köyhä byrokratian rattaissa. Kunnallissalan kehittämisäitiön tutkimus. Sastamala: Vammalan kirjapaino Oy.

Saarenheimo, Marja (2003). Jos etsit kadonnutta aikaa. Vanhuus ja oman elämän muisteleminen. Tampere: Tammer - Paino Oy.

Saarenheimo, Marja & Pietilä, Minna & Maununaho, Sonja & Tiuhonen Arto & Pohjalainen, Pertti (2014) Ikäpolvien taju. Elämänkulku ja ikäpolvet maailmassa. Vammalan Kirjapaino Oy; ISBN.

Saari, Juho. (2005) Eurooppalainen köyhyyspolitiikka. Teoksessa Juho Saari(toim.) Köyhyyspolitiikka johdatus sosiaalipolitiikan ytimeen. Vantaa: Kirjapaino Dark Oy, 121–187.

Salonen, Kari (2007) Haastava sosiaalinen vanhustyössä. Avopalvelutyöntekijöiden näkemyksiä kotona asuvien vanhusten sosiaalisesta olomuotoisuudesta. Turun ammattikorkeakoulu.Turku. Tutkimuksia: 26.

Sen, Amartya (1980) Equality of What? Teoksessa Amartya Sen (1982) *Choice, Welfare, and Measurement*. Oxford: Blackwell, 353–369.

Sen, Amartya (2009) *Identity and Violence* by Amartya Sen. Identiteetti ja väkivalta. Helsinki; Basam Books Oy.

Smith, Adam (1981) *Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (1776). Indianapolis; Liberty Classics.

Vaaramaa, Marja & Luoma, Minna-Liisa & Siljander, Eero & Meriläinen Satu (2010) 80-vuotta täyttäneiden elämänlaatu. Teoksessa Marja Vaarama & Pasi Moisio & Sakari Karvonen (toim.) Suomalainen hyvinvointi 2010. Terveiden ja hyvinvoinninlaitos. Helsinki:Yliopistopino.

Valokivi, Heli (2013) Muistisairautta sairastava kansalainen vanhuspalveluissa. Teoksessa Merja Laitinen & Asta Niskala Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Vantaa: Hansaprint Oy, 146–167.

Van Aerschot, Lina & Valokivi, Heidi (2011) Kuluttajuus ja pienet tulot-Ikähmisten apu, hoiva ja palvelut Jyväskylässä ja Tampereella. Teoksessa Katja Forsse & Irene Roivainen & Satu Ylinen & Jari Heinonen(toim.) Kohtaako sosiaalityö köyhyyden? Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2011. EU: ISBN, 249–275 .

Tedre Silva (2008) Puute ja nälkä vanhuudessa. Teoksessa Sakari Hänninen & Jouko Karjalainen & Kirsi-Marja Lehtelä & Tina Silvasti Toisten pankki. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy, 183–209.

Zaidi, Asghar (2010) Poverty Risks for Older People in EU Countries – An Update. Policy Brief January 2010: 11, 1–22.

Ylinen, Satu (2011) Vanhukset. Teoksessa Irene Roivainen & Heinonen, Jari & Satu, Ylinen) Köyhä byrokratian rattaissa. Kunnallissalan kehittämisäitiön tutkimus. Sastamala: Vammalan kirjapaino Oy, 58–76.

Ylä-Outinen, Tuija (2012) Ikäihmisen arki- Kotona asuvien ja palvelutaloon muuttaneiden ikäihmisten kertomuksia jokapäiväisestä elämästä. Itä-Suomen yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta 48.

Verkkójulkaisut

Vanhuspalvelulaki.> <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2012/20120980>. Laki ikääntyvän väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalveluista. 28.12.2012/ 980> Luettu 9.9.2015.

Aineistojen yleiset käyttöehdot.><https://services.fsd.uta.fi> .Aineistojen yleiset käyttöehdot. Versio 1.0 (2014). Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. Tampereen yliopisto.>. Luettu 18.9.2015.

Suomen virallinen tilasto (SVT): Tulonjakotilasto (verkkojulkaisu)ISSN=1795-8121. Väestöryhmittäiset Tuloerot 2011. Helsinki: Tilastokeskus. Luettu 9.9.2015.

Euroopan komissio. Työllisyys, sosiaaliasiat ja osallisuus. Köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen torjunnan eurooppalainen foorumi. ><http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=fi&catId=961>>Luettu 17.9.2015.